

LATVIJAS
UNIVERSITĀTE

HUMANITĀRO
ZINĀTŅU
FAKULTĀTE

Starptautiskās zinātniskās konferences
**„VALODAS SISTĒMA, MORFĒMIKA
UN DERIVATĪVĀ MORFOLOĢIJA”**
REFERĀTU TĒZES
2025. gada 20. un 21. martā

Tarptautinēs mokslinēs konferencijās
**„KALBŪ SISTĒMA, MORFĒMIKA
IR DERIVACINĒ MORFOLOĢIJA”**
PRANEŠIMŪ TEZĒS
2025. gada 20. un 21. martā

Abstracts of the International Academic Conference
**“THE LANGUAGE SYSTEM, MORPHEMICS
AND DERIVATIONAL MORPHOLOGY”**
March 20–21, 2025

LATVIJAS
UNIVERSITĀTE

HUMANITĀRO
ZINĀTŅU
FAKULTĀTE

LATVISTIKAS UN BALTISTIKAS NODAĻA

Starptautiskās zinātniskās konferences
**„Valodas sistēma, morfēmika
un derivatīvā morfoloģija”**

REFERĀTU TĒZES

2025. gada 20. un 21. martā

Tarptautinēs mokslinēs konferencijās
**„Kalbu sistēma, morfēmika
ir derivatīvā morfoloģija”**

PRANEŠIMU TĒZES

2025. gada oktobra 20. un 21. dienā

Abstracts of the International Academic Conference

**“The language system, morphemics
and derivational morphology”**

March 20–21, 2025

Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2025

KONFERENCES ZINĀTNISKĀ KOMITEJA

Laimute Balode (Latvijas Universitāte, Helsingin yliopisto)
Pauls Balodis (Helsingin yliopisto)
Sturla Berg-Olsen (Språkrådet, Oslo)
Daiki Horiguchi (University of Kyoto)
Gintarė Judžentytė-Šinkūnienė (Vilniaus universitetas)
Andra Kalnača (Latvijas Universitāte), konferences vadītāja
Indra Karapetjana (Latvijas Universitāte)
Lidija Leikuma (Latvijas Universitāte)
Ilze Lokmane (Latvijas Universitāte)
Ilze Rūmniece (Latvijas Universitāte)
Michal Škrabal (Univerzita Karlova, Praha)
Edmundas Trumpa (Latvijas Universitāte)
Inta Urbanoviča (Latvijas Universitāte)
Pēteris Vanags (Latvijas Universitāte, Stockholms universitet)

KONFERENCES ORGANIZĀCIJAS KOMITEJA

Ieva Auziņa (Latvijas Universitāte)
Vanesa Balmane (Latvijas Universitāte)
Anita Butāne (Latvijas Universitāte)
Milan Hoplíček (Latvijas Universitāte)
Laura Paula Jansone (Latvijas Universitāte)
Andra Kalnača (Latvijas Universitāte)
Kristīne Levāne-Petrova (Latvijas Universitāte)
Paula Miķelsone (Latvijas Universitāte)
Oskars Otomers (Latvijas Universitāte)
Tatjana Pakalne (Latvijas Universitāte)
Evelīna Zilgalve (Latvijas Universitāte)

Konferenci atbalsta Latvijas Universitāte un
Latvijas Zinātnes padomes fundamentālo un lietišķo pētījumu projekts
„Latviešu valodas morfēmu un vārddarināšanas modeļu datubāze”
(Nr. lzp-2022/1-0013)

LATVIJAS
UNIVERSITĀTE

FLPP
FUNDAMENTĀLO UN
LIETIŠĶO PĒTĪJUMU
PROJEKTI

Krājuma sastādītājas – Andra Kalnača, Laura Paula Jansone
Krājuma redaktori – Laimute Balode, Anita Butāne, Andra Kalnača, Milans Hoplíček
Korektore – Gita Kļaviņa

© Latvijas Universitāte, 2025

DOI: <https://doi.org/10.22364/aoszk.60.tk>
ISBN 978-9934-36-358-0
ISBN 978-9934-36-359-7 (PDF)

Saturs / Turinys / Contents

Adriano Cerri Numerals between adjectives and nouns: morphosyntactic variation in Old Latvian	5
Mihals Škrabals (Michal Škrabal) Latviešu valodas morfoloģija korpusa datu perspektīvā	7
Agnē Aleksaitē Stilistiškai žymėtų kontaminacinių darinių struktūra ir funkcijos	8
Ieva Auziņa Prepozīciju <i>caur, pār</i> un adverbu <i>cauri, pāri</i> dubultošana latviešu valodā	10
Ilze Auziņa, Guna Rābante-Buša Vārdu saplūšana saistītā runā	12
Vanesa Balmane Neoklasiskās cīlmes salikteni ar interfiksu <i>-o-</i> latviešu valodā	14
Laimute Balode Pārdomas par prefiksālajiem limnonīmiem Latvijā	16
Pauls Balodis Vēlreiz atgriežoties pie deminutīvās nozīmes piedēkļiem latviešu uzvārdos	18
Gīta Bērziņa Krāsu leksika latīņu valodā: atvasinājumi, to semantika un atveide latviešu valodā	20
Anīta Butāne Daļējie vārddarināšanas kalki un hibrīdvārdi: kopīgais un atšķirīgais	22
Anna Frīdenberga Substantivācija – problemātiski gadījumi, veidojot „Latviešu valodas vēsturisko vārdnīcu”	24
Milans Hopličeks (Milan Hoplíček) Darbības vārdu piedēkļu produktivitātes salīdzinājums latviešu un čehu valodā: aizgūti jaunvārdi	26
Daiki Horiguči (Daiki Horiguchi) Deverbālie salikteni ar internacionāliem elementiem	28
Lina Inčiuraitė-Noreikienė, Erika Rimkutė A pilot study on the derivational relationships of borrowed nouns suffixed with <i>-istas, -ė</i> in contemporary Lithuanian	30
Laura Paula Jansone Sarunvalodas vārddarināšanas īpatnības sociālajā tīklā „X”	33
Andra Kalnača, Ilze Lokmane Latviešu valodas VAI partikulas un saikļa funkcijā	35
Agute Klints, Laura Rītuma Deverbāli atvasinājumi ar piedēkli <i>-um-</i> vārdnīcā Tēzauris: semantiskās lomas un attieksmes	38
Roberts Kudirka (Robertas Kudirka) Dominējošie regulārie sufiksi lietuviešu slenga hibrīdos	40

Regīna Kvašīte (<i>Regina Kvašytė</i>)	
Latviešu un lietuviešu vārddarināšanas termini	41
Gunta Ločmele	
Valodu kontaktu un tulkojumu ietekme latviešu reklāmu leksikā un vārddarināšanā	43
Ilze Lokmane, Gunta Nešpore-Bērzkalne, Madara Stāde, Laura Rituma, Agute Klints	
Daudznozīmīgu atvasinājumu un to motivētāJVārdu semantiskās attieksmes	45
Jurgita Mikelionienė	
Daugiareikšmiškumas priegasos <i>-ynas</i> vedinių daryboje	47
Skaistė Mikėnaitė, Lina Inčīuraitė-Noreikienė	
Creative word formation in Albert Einstein's instagram profile	49
Daiva Murmulaitytė	
Galūniniai asmenų pavadinimai – natūrali raida ir ekstralingvistiniai iššūkiiai	51
Oskars Otomers	
Kuģu nosaukumi latviešu valodā	53
Tatjana Pakalne	
Apstākļa vārdu ar formantu <i>-i</i> vārddarināšanas motivācija: korpusa dati	54
Jurgis Pakerys	
Canonic and non-canonic conversion in Latvian	56
Lauma Pretkalniņa, Nikole Naua (<i>Nicole Nau</i>), Kristīne Pokratiece, Ilze Ziņģe	
Formāls morfoloģiskās analīzes un sintēzes modelis latgaliešu valodai	58
Gunta Roziņa, Indra Karapetjana	
Morphological perspective on meaning variability in cybersecurity-related discursive practices	60
Baiba Saulīte, Ilze Auziņa	
Runātās valodas gramatika: runas datos balstīts eksperimentāls pētījums	61
Daiga Straupeniece	
Verbu darināšanas piedēkļi Būtiņģes un Sventājas latviešu valodā	63
Daiva Šveikauskienė	
Naujausiu technologiju panaudojimas kalbos daliai nustatyti	64
Ilze Tālberga, Aive Mandele (<i>Aive Mandel</i>)	
Par personvārdiem latviešu daiļliteratūras tulkojumos igauņu valodā: <i>Kalnīn</i> vai <i>Kalnīņš</i> , <i>August</i> vai <i>Augusts</i> ?	66
Inta Urbanoviča	
Salikteņu un vārdu savienojumu paronīmiskās attieksmes	68
Andrejs Veisbergs	
Saplūdeņi un strupinājumsalikteņi – konceptuāli un terminoloģiski jautājumi	70
Anna Vulāne	
Gada vārds un nevārds: jaundarinājumi 2020–2024	73
Evelīna Zilgalve	
Apstākļa vārdu un partikulu homonīmija: nošķiršanas kritēriji	75

Numerals between adjectives and nouns: morphosyntactic variation in Old Latvian

Despite their semantic homogeneity, numerals constitute a non-prototypical lexical class (cf. Donohue 2005). From a morphosyntactic perspective, cardinal numerals exhibit considerable variability both within individual languages and cross-linguistically (cf. NSWL). Additionally, they often display similarities with other major lexical classes, particularly adjectives and nouns. Typological data indicate that lower cardinals tend to resemble adjectives, whereas higher cardinals exhibit more noun-like properties (cf. Stampe 1976; Corbett 1978a, 1978b; Greenberg 1978, 1989, 2000, 770–771; Comrie 1981, 101–104; Hurford 1987, 2003). Consequently, both traditional and contemporary grammars frequently describe numerals using parameters derived from other parts of speech. This intermediate nature renders numerals not only a “peripheral” word class in terms of their semantic properties (cf. Croft 1991, 133), but also a “neglected” one in grammatical descriptions (cf. Pannain & Riccio 2014). This situation can also be recognized in the grammatical tradition of the Baltic languages.

In the first part of my talk, I will address the broader question of the linguistic status of numerals. While some grammatical frameworks, such as the Functional Generative Description (FGD), propose eliminating numerals as a distinct class and instead incorporating them into a broader category of “nominals” that includes nouns, adjectives, and pronouns (cf. Boizou 2012 for Lithuanian), I will argue in favor of treating numerals as an autonomous lexical class that cannot be fully assimilated into other major categories.

The second part of the talk will examine Latvian numerals, with a particular focus on texts from the 16th to 18th centuries. Through two case studies, I will explore synchronic variation and diachronic change in both phono-morphology and morpho-syntax. First, I will analyze the coexistence of competing morpho-syntactic patterns for the numeral ‘two’ in the earliest Latvian written records. In these sources, *divi* (‘2’) appears both as an inflected noun modifier and in a form resembling a *casus generalis*, systematically retaining the nominative case regardless of syntactic context. Second, I will investigate the process of phono-morphological reduction affecting round numerals (*desmits* ‘10’ > *desmit*; *simts* ‘100’ > *simt*, etc.), which has led to the synchronic coexistence of declinable and indeclinable forms. Analyzing historical texts will allow for a reconstruction of the chronology of these reduced forms and an assessment of their origins.

References

- Boizou, Loïc. 2012. Do we need to count numerals as a part of speech in Lithuanian? *Multiple perspectives in linguistic research on Baltic languages*. Usonienė, Aurelija, Nau, Nicole, Dabašinskienė, Ineta (eds.). Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 257–281.
- Comrie, Bernard. 1981. *Language Universals and Linguistic Typology*. Chicago: University of Chicago Press.
- Corbett, Greville G. 1978a. Universals in the syntax of cardinal numerals. *Lingua*. 46, 355–368.
- Corbett, Greville G. 1978b. Numerous squishes and squishy numerals in Slavonic. *International Review of Slavic Linguistics*. 3, 43–73.
- Croft, William. 1991. *Syntactic Categories and Grammatical Relations. the Cognitive Organization of Information*. Chicago, London: University of Chicago Press.
- Donohue, Mark. 2005. Numerals and their position in Universal Grammar. *Journal of Universal Language*. 6, 1–37.
- Greenberg, Joseph H. 1978. Generalizations about numeral systems. *Universals of Human language*. 3. *Word Structure*. Greenberg, Joseph H., Ferguson, Charles A., Moravcsik Edith A. (eds.). Stanford: Stanford University Press, 249–295.
- Greenberg, Joseph H. 1989. The internal and external syntax of numerical expressions. *Belgian Journal of Linguistics*. 4, 105–118.
- Greenberg, Joseph H. 2000. Numeral. *Morphologie: Ein internationales Handbuch zur Flexion und Wortbildung*. Booji, Geert, Lehmann, Christian, Mugdan, Joachim (eds.). Berlin / New York: Walter de Gruyter, 770–783.
- Hurford, James R. 1987. *Language and Number: the Emergence of a Cognitive System*. Oxford: Basil Blackwell.
- Hurford, James R. 2003. The interaction between numerals and nouns. *Noun Phrase Structure in the Languages of Europe*. Frans Plank (ed.). Berlin – New York: Mouton De Gruyter, 561–620.
- NSWL = *Numeral Systems of the World's Languages*. Chan, Eugene S. L. (ed.). <https://lingweb.eva.mpg.de/channumerals/>
- Pannain, Silvia, Riccio, Anna. 2014. Cardinal numerals. A syntax-semantics interface analysis. *Word Classes. Nature, Typology and Representations*. Simone, Raffaele, Masini, Francesca (eds.). Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 161–180.
- Stampe, David. 1976. Cardinal number systems. *Papers from the Twelfth Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society*. Mufwene, Salikoko S., Walker, Carol A., Steever, Sanford B. (eds.). Chicago: Chicago Linguistic Society, 594–609.

Latviešu valodas morfolóģija korpusa datu perspektīvā

Savā plenārreferātā iepazīstināšu klausītājus ar vienu no daudzajiem „Čehu nacionālā korpusa” rīkiem, proti, ar lietotni „Morfio” (Cvrček, Vondříčka 2013). Ar tās palīdzību var novērtēt vārddarināšanas modeļu apjomu un produktivitāti, pamatojoties uz korpusa datiem. Tā ir būtiska priekšrocība, jo tradicionālie vārddarināšanas pētījumi bieži balstās uz teorētiskiem modeļiem vai ierobežotu datu kopumu, savukārt „Morfio” piedāvā empīriskus datus, kas ļauj gūt precīzāku ieskatu par to, kā jauni vārdi tiek darināti un lietoti reālajā valodas vidē. Šis rīks ir īpaši noderīgs dažādiem derivācijas pētījumiem, jo tas automātiski identificē atvasinātos vārdus un to saistību ar pamatvārdiem, piem., analizējot sufiksu produktivitāti, „Morfio” var sniegt datus par to, kuri vārddarināšanas modeļi mūsdienu valodā tiek lietoti visbiežāk un kuri, iespējams, pakāpeniski izzūd. Šāda pieeja ir būtiska ne tikai akadēmiskiem pētījumiem, bet arī praktiskiem lietojumiem, piem., vārdnīcu un citu mācību materiālu izveidei vai automātiskai valodas apstrādei.

Lai gan „Morfio” sākotnēji tika izstrādāts čehu valodai, tā elastīgā struktūra ļauj to pielāgot arī citām fleksīvām valodām. Tā funkcionalitāte veiksmīgi izmēģināta poļu (Zasina 2017) un latviešu valodā (Škrabal, Vondříčka, Cvrček 2020). Neraugoties uz nelielo datu apjomu, „Morfio” iegūtie rezultāti daudzējādā ziņā ir iedvesmojoši un labi papildina teorētiskas atziņas. Savā referātā piedāvāju dažus tā izmantošanas piemērus, tostarp latviešu valodas sufiksu un prefiksu produktivitātes analīzi, kas var sniegt vērtīgu informāciju par to, kuri vārddarināšanas veidi ir visaktīvākie mūsdienu valodā. Turklāt apsveru, kā šis rīks varētu tikt integrēts latviešu valodas digitālajos resursos un kā tas varētu palīdzēt valodniekiem atvieglot empīriskus pētījumus vārddarināšanas jomā, labāk izprast mūsdienu latviešu valodas dinamiku un attīstību.

Literatūra

- Cvrček, Václav, Vondříčka, Pavel. 2013. *Morfio*. Praha: FF UK. Pieejams: <http://morfio.korpus.cz>
- Škrabal, Michal, Vondříčka, Pavel, Cvrček, Václav. 2020. Morfio – a corpus-Based perspective on Latvian morphology. *Human Language Technologies – the Baltic Perspective. Proceedings of the Ninth International Conference Baltic HLT 2020*. Utka, Andrius et al. (eds.). Amsterdam: IOS Press, 207–214.
- Zasina, Adrian J. 2017. Konkurence koncovek -a a -u v genitivu singularu neživotných maskulin v polštině. *Lifka a czban – Sborník příspěvků k 70. narozeninám prof. Karla Kučery*. Stluka, Martin, Škrabal, Michal (eds.). Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 90–98.

Stilistiškai žymėtų kontaminacinių darinių struktūra ir funkcijos

2024 m. gruodžio 9 d. Lietuvių kalbos instituto Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyne (toliau – ND) buvo pateikta daugiau nei 10 000 naujažodžių (žodžių, žodžių junginių, santrumpų ir kt.). Naujai lietuvių kalboje atsiradę žodžiai a) pasiskolinami iš kitų kalbų (dažniausiai – plačiai paplitusių kalbų, pvz., anglų kalbos, kuri laikoma šių dienų *lingua franca*), b) įgyja naujas reikšmes arba c) pasidaromi pagal tam tikrus nusistovėjusius žodžių darybos modelius.

Šio pranešimo objektas – 151 stilistiškai žymėtas kontaminacinis darinys, fiksuotas ND. Lietuvių kalbotyros veikaluose kontaminaciniai dariniai (anglų k. *blends*) – dviejų žodžių (labai retai – kelių) maišiniai – ilgą laiką buvo „pakraštiniai, didesnio dėmesio neverti reiškiniai“ – tokia buvo ankstesnė tyrėjų nuostata (Miliūnaitė 2014, 246), pavieniai kalbėjimo riktai („savotiškas liežuvio suklypimas“; plačiau žr. Urbutis 2009, 354–355), kurių atsiradimo pagrindas – psichologinis, t. y. „kalbėtojo neapsisprendimas, katrą konkuruojantį vienetą pasirinkti“ (LKE 2008, 282), o jų sudarymo būdas (sąmaiša), anot daugumos mokslininkų, nelaikytas „tradiciškai suprantamos žodžių darybos proceso dalimi“ (Miliūnaitė 2014, 249). ND sukaupta medžiaga rodo, kad toks darinių tipas – tai „ne pavieniai kalbėjimo riktai, o naujažodžiai kaip sąmoningos kalbinės veiklos rezultatas“ (Miliūnaitė 2014, 261).

Leksinę kontaminaciją „labai apibendrintai galima apibrėžti kaip naujo žodžio atsiradimą su(s)maišant (susiliejančią, susilydant, susikryžiuojant) dviem ar keliems žodžiams“, tiksliau, tų žodžių nemorfeminėms dalims (Murmulaitytė 2018, 61; dar žr. Gries 2004a, 639; 2004b, 415; Hamawand 2011, 11; Ahn 2014, 21), pvz., *biurozáuras* „iron. keletą dešimtmečių įstaigai (paprastai valstybinei) vadovaujantis asmuo“ (: **biuras** + **dinozáuras**), *okupántsaka* „juok. žmonių šnekos, pasakojimai apie sovietinę ideologiją“ (: **okupantai** + **pasaka**) ir kt.

Pranešimo metu bus trumpai pristatytas nuo 2011 m. rudens Lietuvių kalbos institute kuriamas ND ir *leksinės kontaminacijos* sąvoka; taip pat daugiau bus aptariami kontaminacinių darinių sąmaišos tipai ir galimos tokių darinių foneminės sanklotos (anglų k. *overlapping segment*, *overlap*), galiausiai bus apžvelgiamas kontaminacinių darinių kombinacijų pagal kalbos dalis produktyvumas ir jų funkcijos.

Šaltiniai ir literatūra

- Ahn, Suzy. 2014. Faithfulness conflict in Korean blends. *University of Pennsylvania Working Papers in Linguistics*. 20 (1), 21–30. Prieiga internete: <https://repository.upenn.edu/pwpl/vol20/iss1/4/>
- Gries, Stefan. 2004a. Shouldn't it be *breakfunch*? A quantitative analysis of blend structure in English. *Linguistics*. 42–3, 639–667. <https://doi.org/10.1515/ling.2004.021>
- Gries, Stefan. 2004b. Isn't that *fantabulous*? How similarity motivates intentional morphological blends in English. *Language, Culture, and Mind*. Achard, Michel, Kemmer, Suzanne (eds.). Stanford: CSLI Publications, 415–428.
- Hamawand, Zeki. 2011. *Morphology in English. Word Formation in Cognitive Grammar*. London: Continuum.
- LKE 2008 – Ambrazas, Vytautas. 2008. *Lietuvių kalbos enciklopedija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Miliūnaitė, Rita. 2014. Naujieji kontaminaciniai dariniai lietuvių kalboje. *Acta Linguistica Lithuanica*. 71, 246–264. Prieiga internete: <https://journals.lki.lt/actalinguisticallithuanica/article/view/930/1020>
- Murmulaitytė, Daiva. 2018. Kontaminacija ir lietuvių kalbos naujadara. *Kalba ir kontekstai*. VIII (1), 60–70.
- ND – *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynas*. Tęstinis internetinis žinynas nuo 2011 m. Miliūnaitė, Rita (sud.), Aleksaitė, Agnė (reng.). Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. <https://doi.org/10.35321/neol>
- Urbutis, Vincas. 2009. *Žodžių darybos teorija*. 2-asis leid. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Prepozīciju *caur, pār* un adverbu *cauri, pāri* dubultošana latviešu valodā

Latviešu valodā saistījumā ar verbu tiek lietoti vienādas vai tuvas nozīmes adverbi, prepozīcijas un prefiksi (Nītiņa, Grigorjevs 2013; Kalnača, Lokmane 2021). Šī pētījuma mērķis ir analizēt prepozīcijas *caur* un adverba *cauri* dubultošanu (sk. (1) piemēru) un prepozīcijas *pār* un adverba *pāri* dubultošanu (sk. (2) piemēru):

(1) [...] *skārdu liekot vienam otram blakus sūksies lietus cauri caur šķirbām* [...] (Timeklis2020)

(2) **Pāri pār** ezeru bija redzamas Mozambikas puses kalnu grēdas [...] (Timeklis2020)

Šādas konstrukcijas analizētas, jo, kā redzams piemēros (1)–(2), teikuma nozīme nemainītos, ja tiktu lietots tikai adverbs vai prepozīcija. Tomēr prepozīcijas un adverba dubultošana novērojama bieži – īpaši sarunvalodas un daiļliteratūras tekstos (Dimiņš 2017). Latviešu valodas korpusā „Nacionālā korpusu kolekcija” (<https://korpus.lv/>) kopējā meklētājā atrasti 1125 prepozīcijas *pār* un adverba *pāri* dubultošanas gadījumi un 208 prepozīcijas *caur* un adverba *cauri* dubultošanas gadījumi. No atlasītajiem piemēriem pētījuma analīzei derīgi 948 piemēri.

Pētījumā aplūkotas tādas konstrukcijas, kur ar prepozīciju un adverbu lietoti verbi gan tiešā, gan pārnestā nozīmē, lai varētu noskaidrot, vai prepozīcijas un adverba dubultošana ir saistīta ar to, vai verbs lietots tiešā vai pārnestā nozīmē, tāpat arī lai analizētu, vai ir novērojamas kādas lietojuma atšķirības.

Secināts, ka prepozīcijas *caur, pār* un adverbi *cauri, pāri* tiek dubultoti ar verbiem gan tiešā, gan pārnestā nozīmē. Šādas konstrukcijas tekstu padara tēlaināku, to pierāda arī tas, ka bieži tās lietotas tieši daiļliteratūras tekstos. Tāpat arī pēc aplūkotajiem piemēriem secināts, ka šādu konstrukciju lietojums īpaši izceļ darbības norisi, minētā darbība tiek it kā palēnināta un attēlota acu priekšā. Novērots, ka vairākos gadījumos prepozīcija *caur* un adverbs *cauri* dubultots ar verbu pārnestā nozīmē, kad tiek runāts par darbībām, kas veicamas ar datoru vai telefonu, savukārt prepozīcija *pār* un adverbs *pāri* bieži dubultoti tekstos, kas saistīti ar reliģiju.

Vairumā gadījumu prepozīcija un adverbs tiek dubultoti, kad darbības vārds pārnestā nozīmē ar adverbu veido idiomu.

Literatūra

- Dimiņš, Dens. 2017. Dažas latviešu valodas verbu konstrukcijas ar priedēkļa dubultojumu ar prievārdu vai apstākļa vārdu. *Semantika, sintakse, valodas kultūra. Res Latvienses*. 4, 63–73. <https://doi.org/10.22364/RL.4.6>
- Džeriņš, Jānis, Džonsons, Kristaps. 2007. *Latviešu valodas tīmekļa korpus* (Tīmeklis2020). CLARIN-LV digitālā bibliotēka. Latvijas Universitātes Matemātikas un informātikas institūts. Pieejams: <http://hdl.handle.net/20.500.12574/46>
- Kalnača, Andra, Lokmane, Ilze. 2021. *Latvian Grammar*. Rīga: University of Latvia Press. <https://doi.org/10.22364/latgram.2021>
- Nītiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red.). 2013. *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts.

Vārdu saplūšana saistītā runā

Saistīta runa (angļu val. *connected speech*) ir nepārtraukta runas plūsma, kurā vārdi saplūst, un tādējādi tiek ietekmēta to izruna, runas intonācija un ritms (Alameen, Levis 2019).

Runas procesā fonēmas, veidodamas vārdus, seko cita citai un atrodas pastāvīgā savstarpējā iedarbībā, kuras rezultātā var mainīties fonēmas sākotnējā kvantitāte vai kvalitāte. Parasti par pozicionālām skaņu pārmaiņām runā viena vārda robežās, t. i., morfēmu saturā, tomēr arī vārdu saturā saistītā runā notiek, piem., līdzskaņu asimilācija balsīguma ziņā, asimilācija artikulācijas vietas ziņā. Tāpat saistītā runā vārdu saturā notiek dažādi fonētiski fonoloģiskie procesi, kuru ietekmē var mainīties arī runas ritms – uzsvērtu un neuzsvērtu zilbju izcēlums izteikumā, kā arī vārdu un zilbju robežas.

Izmaiņas vārdu izrunā saistītā runā ietekmē noteikts lingvistiskais konteksts, runas temps, runas situācija. Nav pamata uzskatīt, ka tā ir ātra un pavisā runa – tā ir pilnīgi normāla un dabiska parādība.

Latviešu valodā saistītajā runā notiekošos procesus var raksturot, izmantojot angļu valodā izmantoto klasifikāciju (Alameen, Levis 2019), arī latviešu valodā saistītā runā notiek: 1) vārdu saplūšana (*Linking*), 2) skaņu iespraudums jeb ievietošana (*Intrusion / Insertion*), 3) skaņas zudums (*Deletion*), 4) modifikācija (*Modification*), 5) redukcija (*Reduction*) un 6) dubultojuums (*Geminates / Multiple*).

Šajā pētījumā, izmantojot jaunizveidotos latviešu valodas runas korpusus, t. i., „LATE sarunu korpusu” (LATE-sarunas), „LATE plašsaziņas līdzekļu korpusu” (LATE-mediji) un „LATE fonētiski marķētu runas korpusu” (fonLATE), analizēts vārdu saplūšanas process, kura dēļ mainās zilbju struktūra un zilbju robežas vieta, vārdu robeža vairs neatbilst izolēti izrunātu vārdu robežai.

Iespējamā vārdu saplūšana analizēta, ņemot vērā blakus esošo vārdu pēdējo un pirmo fonēmu, t. i., ja vārdu saturā ir 1) divi konsonanti, 2) divi vokāļi, 3) vokālis un konsonants, 4) konsonants un vokālis. Pirmie vērojumi liecina, ka, blakus esot diviem vienas kvalitātes līdzskaņiem, rodas pagarināts līdzskanis un vārdu robeža ir līdzskaņa vidū, piem., *cits cilvēks, bet tā mājiņa bija vienkārši pamesta, kas bija no manām mājām, un tad tā nauda zaudēja vērtību*. Saplūstot diviem vienas kvalitātes eksplozīvajiem līdzskaņiem, pirmais vārds beidzas ar pagarinātu slēguma posmu, bet nākamais vārds sākas ar eksploziju. Ja vārdu saturā ir divskanis, kura otrais komponents ir [u], savukārt nākamais vārds sākas ar patskani, divskaņa komponents pilnīgi konsonantizējas, mainās zilbju struktūra un, protams, arī vārdu robeža, piem., *jau ir* [ja vir].

Literatūra

Alameen, Ghinwa, Levis, John M. 2019. Connected speech. *The Handbook of English Pronunciation*. Reed, Marnie, Levis, John (eds.). Wiley Blackwell, 157–174.

Neoklasiskas cilmes salikteņi ar interfiks -o- latviešu valodā

Neoklasiski salikteņi ir vārdi, kurus darina, izmantojot vienu vai divas vārddalās, kas aizgūtas no sengrieķu vai latīņu valodas (Matthews 2014). Šādās leksiskas nozīmes vārddalās (vai starp tām) var būt elements *-o-*, kuru angļu valodniecībā apzīmē dažādi – saistītājpatstānis (Butterfield 2016), tematiskais patstānis (McArthur, Lam-McArthur, Fontaine 2018a), interfiks (McArthur, Lam-McArthur, Fontaine 2018b). Oksfordas angļu valodas vārdnīcā (*Oxford English Dictionary*) skaidrots, ka *-o-* ir no latīņu valodas aizgūts saistītājpatstānis, kurš tajā sastopams pēc grieķu valodas parauga darinātos un no tās aizgūtos salikteņos. Savukārt grieķu valodas salikteņos *-o-* ir nevis saistītājelements, bet gan pirmā celma beigu daļa (*OED* 2024). Kopš pagājušā gadsimta vidus arī latviešu valodniecībā tādās saistītājmorfēmas, kam nav savas semantikas, pieņemts skatīt kā interfiksus (plašāk sk., piem., Kalnača 2004, 20). Tatjana Pakalne (2024, 38), rakstot par salikteņu daļu saistītājelementu tipiem latviešu valodā, min piemērus ar iespraustu *-o-* un, uzsverot ne tikai semantikas trūkumu, bet arī neērtu skaņu kopu novēršanas funkciju, secina, ka arī *-o-* atbilst interfiksa jēdzienam. Internacionālais prefiksoīds ir vēl viens termins, kas saistīts ar izpratni par neoklasiskiem celmiem, kuri beidzas ar *-o-* un veido salikteņu pirmo daļu (Skujiņa 2007, 161), taču tas drīzāk rosinātu domāt par atvasinājumiem ar priedēkļiem līdzīgiem komponentiem, nevis salikteņiem.

Pētījums izstrādāts Latvijas Zinātnes padomes fundamentālo un lietišķo pētījumu projektā „Latviešu valodas morfēmu un vārddarināšanas modeļu datubāze (LVMVMD)” (Nr. lzp-2022/1-0013). Pētījuma materiāls aptver lemmas, kuras aizgūtas no „Līdzsvarotā mūsdienu latviešu valodas tekstu korpusa LVK2018” un kuru sākotnējais automatizētais segmentējums projekta gaitā ir pārskatīts un labots. Referāta mērķis ir izpētīt, kas neoklasiskas cilmes salikteņiem raksturīgs to struktūras un elementa *-o-* sakarā. Paredzēts izšķirt grupas, kuru piemēri rāda kā elementa *-o-* vietu saliktenī ((*angl*)-*o*-(*fon*)-*s*, (*foto*)-(*darb*)-*s*), tā aizgūtu un mantotu vārddalju kombinēšanas iespējas un biežāk izmantotās saknes vai celmus salikteņa pirmajā daļā.

Literatūra

- Butterfield, Jeremy. 2016. Combining forms. *Fowler's Concise Dictionary of Modern English Usage*. 3rd ed. Oxford: Oxford University Press. Pieejams: [https://www-oxfordreference-com.datubazes.lanet.lv/view/10.1093/acref/9780199666317.001.0001/acref-9780199666317-e-649](https://www.oxfordreference-com.datubazes.lanet.lv/view/10.1093/acref/9780199666317.001.0001/acref-9780199666317-e-649)
- Kalnača, Andra. 2004. *Morfēmika un morfonoloģija*. Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds.

- Matthews, Peter. 2014. Neoclassical. *The Concise Oxford Dictionary of Linguistics*. Oxford: Oxford University Press. Pieejams: <https://www-oxfordreference-com.datubazes.lanet.lv/view/10.1093/acref/9780199675128.001.0001/acref-9780199675128-e-2190>
- McArthur, Tom, Lam-McArthur, Jacqueline, Fontaine, Lise. 2018a. Combining form. *The Oxford Companion to the English Language*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press. Pieejams: <https://www-oxfordreference-com.datubazes.lanet.lv/view/10.1093/acref/9780199661282.001.0001/acref-9780199661282-e-272>
- McArthur, Tom, Lam-McArthur, Jacqueline, Fontaine, Lise. 2018b. Interfix. *The Oxford Companion to the English Language*, 2nd ed. Oxford: Oxford University Press. Pieejams: <https://www-oxfordreference-com.datubazes.lanet.lv/view/10.1093/acref/9780199661282.001.0001/acref-9780199661282-e-615>
- Oxford English Dictionary*. 2024. -o- (connective), Etymology. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/OED/1778743182>
- Pakalne, Tatjana. 2024. Galotnes un citi salikteņu daļu saistītājelementi latviešu valodā: vai interfiksi? LVK2018 dati. *Latvijas Universitātes 82. starptautiskā zinātniskā konference. Humanitāro zinātņu fakultāte. Valodniecība. Literatūrzinātne. Folkloristika. Referātu tēzes*. Karapetjana, Indra, Ozola, Paula (sast.). Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds, 38–39. <https://doi.org/10.22364/luszk.82.vlf.tk>
- Skujiņa, Valentīna (red.). 2007. *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: Latviešu valodas institūts.

Pārdomas par prefiksālajiem limnonīmiem Latvijā

Latvijas limnonīmu jeb ezeru nosaukumu darināšanas analīze liecina, ka starp citiem darināšanas veidiem prefiksālo derivātu skaits ir vismazākais, tikai apm. 0,2%. Šajā skaitā nav iekļauti limnonīmi, kuru struktūrā ir saskatāms priedēklis, taču tas jau ir bijis apelatīvajā limenī (piem., *Bezdzibenis* < sugasvārds *bezdzibenis*, *Pastarītis* < *pastarītis*); no topoderivatīvā viedokļa šādi limnonīmi tiek uzskatīti par neatvasinātiem onīmiem. Latvijas ezervārdu darināšanā ir fiksēti vienīgi daži prefiksi: *aiz-*, *ne-*, *pa-*, *pie-* (Balode 1985, 132–135), kā arī viens prefiksoīds *starp-*, tomēr gandrīz visu attiecīgās grupas limnonīmu izcelsme, derivatīvā interpretācija un sākotnējā semantika ir visai hipotētiska.

Viens no joprojām atklātiem jautājumiem – vai tie ir tradicionāli uzskatāmi par prefiksālajiem derivātiem (sk. MLGr 1959, 182; LGr 2013, 212–220, 246–249), vai arī – vismaz daļa no tiem – interpretējami kā vietvārdi, kas ir radušies no prepozicionālas frāzes (sk. LaGr 2021, 141): piem., *Aizezers* < *aiz ezera*. Limnonīms *Aizezers* – ezers Sakstagalā Ģ, kam, neskatoties uz neparastu nozīmi, ir semantisks analogs arī lietuviešu valodā: *Užuožeris* < **Užuožeris* < liet. *už(uo)-* ‘aiz’ + *ežeras* ‘ezers’ (HD 1970, 225).

Referātā paredzēts analizēt tādus potenciālos prefiksālos limnonīmus, kam ir vairākas cilmes un semantikas hipotēzes. Skaidrākas derivācijas ezervārdi ir, piem., *Papalsis* // *Aizpalsis* – ezers Raunā, kas acīmredzot darināti no upes vārda *Palsa* E I 114, izmantojot cirkumfiksāciju, resp., darināti ar priedēkli un derivatīvo galotni. Arī *Starpezers* Praulienā Ģ, kas ir darināts no nomenklatūras vārda *ezers*, tam pievienojot prefiksoīdu *starp-*, ir uzskatāmi motivēti, jo atrodas vietā starp diviem citiem ezeriem. Vairāki skaidrojumi un komentāri varētu būt par tādiem limnonīmiem kā: *Nesauļe* – ezers Praulienā Lvv II 477 (// *Nesauļes ezers* Ģ); *Padēlis* (// *Padēlītis* // *Padieleits*) – ezers Andrupenē Ģ, 1970, Lvv III 16–17; *Pagūzis* – ezers Nītaurē 1970 (// *Pagūza ezers* 1950) Lvv III 46; *Pieslaiste* – ezers Barkavā E II 183 k (// *Pieslaistes ezers* // *Pieslaists* // *Pieslaista ezers* 1981, Ģ // *Pieslaistas ezers* 1962, Lvv IV, 159), = *Pieslaiste* – ezers Stirnienē E II 188, Lvv IV 159 (// *Pieslaistes ezers* 1984).

Limnonīmu analīzē tiek salīdzināta prefiksu loma un prefiksālā derivācija apelatīvu un onīmu limenī.

Salīdzinājums ar lietuviešu hidronīmu atvasinājumiem liecina, ka prefiksālo limnonīmu skaits Lietuvā ir ievērojami lielāks (apm. 70), turklāt hidronīmu darināšanā izmantoti 16 dažādi priedēkļi (HD 1970, 215–225). Lai gan senprūšu vietvārdu sastāvā ir sastopami vairāki prefiksi (piem., *Pernen*, *Ponarien* (Gerullis 1922, 245–246)), tomēr limnonīmi, kas būtu darināti ar priedēkļu palīdzību, nav saglabājušies.

Literatūra

- Balode, Laimute. 1985. *Obrazovanje nazvanij ozer Latvijskoj SSR*. Dissertacija na soiskanije uchenoj stepeni kandidata filologicheskix nauk. Riga.
- E I – Endzelins, Jānis. 1922. *Latvijas vietu vārdi*. 1. d. *Vidzemes vārdi*. Rīga: Ansis Gulbis.
- E II – Endzelins, Jānis. 1925. *Latvijas vietu vārdi*. 2. d. *Kurzemes un Latgales vārdi*. Rīga: Ansis Gulbis.
- Gerullis, Georg. 1922. *Die altpreussischen Ortsnamen*. Berlin, Leipzig: Walter de Gruyter & Co.
- Ģ – Ģeotelpiskās informācijas aģentūras dati.
- HD 1970 – Vanagas, Aleksandras. 1970. *Lietuvos TSR hidronimų daryba*. Vilnius: Mintis.
- LaGr 2021 – Kalnača, Andra, Lokmane, Ilze. 2021. *Latvian Grammar*. Rīga: University of Latvia Press. <https://doi.org/10.22364/latgram.2021>
- LGr 2013 – Nītiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red.). 2013. *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts.
- Lvv II – Endzelins, Jānis. 1959–1961. *Latvijas PSR vietvārdi*. 1. sēj., 2. d. Rīga: LPSR ZA izdevniecība.
- Lvv III – *Latvijas vietvārdu vārdnīca, Paaglis – Piķu-*. III sēj. Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts, 2003.
- Lvv IV – *Latvijas vietvārdu vārdnīca, Pilaci – Pracapole*. IV sēj. Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts, 2006.
- MLgr 1959 – Ahero, Antonija et al. 1959. *Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika*. 1. Rīga: LPSR ZA izdevniecība.
- Vietvārdu datubāze*. Pieejams: <https://vietvardi.lgia.gov.lv/search>

Vēlreiz atgriežoties pie deminutīvās nozīmes piedēkļiem latviešu uzvārdos

Par latviešu uzvārdu sufiksiem ir rakstīts samērā daudz (Endzelīns 1927; Blese 1929; Staltmane 1981; Balodis 2018; Laumane 2025), tomēr arvien paliek neatrisināts jautājums par deminutīvo piedēkļu pārsvaru uzvārdos un par to semantisko lomu.

Referātā piedēkļi (*-iņ-*, *-īt-*, *-el-*, *-uk-*, *-ul-*, *-ēn-*, arī *-ān-*) tiek skatīti ne tikai vēsturiskā (resp. iespējamā sākotnējā funkcijā), bet arī sinhronā aspektā, aplūkojot arī mūsdienu uzvārdu kvantitatīvos datus. Pētījuma mūsdienu antroponimiskā bāze – Latvijas iedzīvotāju uzvārdu saraksts (PMLP 2020. gada dati). Lielāko grupu veido uzvārdi ar piedēkli *-iņ-*, resp., izskaņu *-iņš*, *-iņa* (tostarp *-tiņš*, *-tiņa*) – apm. 3,5% no visiem Latvijas iedzīvotāju uzvārdiem. Otrajā vietā popularitātes skalā nav vispiedēklis *-īt-*, resp., izskaņa *-ītis*, *-īte*, kā pierasts uzskatīt, balstoties uz sugasvārdu derivāciju, bet gan *-uk-* (izskaņas *-uks*, *-uka*) – apm. 2,7%, trešajā vietā ir uzvārdi ar *-elis*, *-ele* (tostarp *-telis*, *-tele*) – 1,5%, tad seko *-ulis/-uls* – 1,3%, *-ītis/-īts* – 1,26%, *-ēns* (tostarp *-tēns* un *-lēns*) – 0,52%. Tiek analizēti arī uzvārdi ar diviem piedēkļiem: *-ul-iņ-*, *-īt-ēn-*.

Velta Staltmane (1981, 41–44) izskaņu *-iņš* ir nosaukusi par vislatviskāko, jo tā ir visplašāk izplatīta, turklāt ir visvairāk uzvārdu, kas darināti tieši no latviešu valodas leksēmām. Jāpiebilst, ka *-iņ-* derivātu aina semantiski ir ļoti daudzveidīga, tādēļ referātā galvenā uzmanība veltīta tieši šiem uzvārdiem. No Latvijas 10 visizplatītākajiem uzvārdiem puse ir darināti tieši ar piedēkli *-iņ-* (*Bērziņš* – 1. vietā, *Kalniņš* – 3., *Ozoliņš* – 4., *Liepiņš* – 7., *Krūmiņš* – 8. (PMLP 2024. gada dati)). Tiesa, ļoti daudz uzvārdu ar *-iņ-* reģistrēti tikai vienreiz, piem.: *Aitiņš*, *Akotiņš*, *Bērniņš*, *Bļodiņš*, *Cukuriņš*, *Diedziņš*, *Valodiņš*, *Velniņš*, *Viciņš*.

Vairums šī tipa uzvārdu tiek darināti no substantīviem regulāri, pēc apelatīvu deminutīvu darināšanas noteikumiem, tomēr ir arī izņēmumi: *Kluciņš* < *klucis* (nevis *Klucītis*). Ievērojami mazāk ir uzvārdu, kas ar *-iņ-* darināti no adjektīviem, piem.: *Gausiņš*, *Gludiņš*, *Jauniņš*, *Maziņš*, *Modriņš*, *Mīliņš*.

Mūsdienu piedēklis *-iņ-* galvenokārt pazīstams ar deminutīvo/pamazināmo nozīmi (MLVG 1959, 112; LVGr 2013, 227–229; Kalnača, Lokmane 2021, 127 u. c.), kas laika gaitā ir sazarojusies. Vairākiem atvasinājumiem nepiemīt vērtējoša – mīlinājuma/pamazinājuma – iezīme. Daļa no derivātiem ir senākās desubstantivizēto adjektīvu formas (Vulāne 1986). Latviešu uzvārdi sākotnēji

tiek saistīti ar mājvārdiem, kam nepiemīt deminutīva nozīme (Endzelīns 1927, 128). Vairākkārt tiek izcelta piederības pie kādas grupas vai vietas nozīme (LVGr 2013, 227): *Kalniņš* < * *kalninis* ‘tāds, kas dzīvo uz kalna’ (Staltmane 1981, 41). Tā ir viena no apspriežamajām hipotēzēm, tomēr ne visos gadījumos šādi var paskaidrot piedēkļa funkciju attiecīgā uzvārdā. Daudzos gadījumos uzvārdi ir radušies no iesaukām, tādēļ šķiet, ka arī deminutīva piedēkļiem bieži piemīt ironiska nozīmes nokrāsa: *Dūjiņš*, *Greiziņš*, *Nabadziņš*, *Ķēniņš*, *Kundziņš*, *Kranciņš*, *Kūmiņš*, *Māmiņš*, *Nāviņš*.

Uzvārdi, darināti no citiem antroponīmiem jeb priekšvārdiem ar *-iņ-*, liecina ne tik daudz par deminutīvo, cik par patronīmisko funkciju – ‘tēva/mātes dēls’: *Agatiņš*, *Andriņš*, *Augustiņš*, *Edžiņš*, *Gatiņš*, *Ignātiņš*, *Jurciņš*, *Mačiņš*, *Mikaliņš*.

Tomēr var pieļaut, ka vairumā gadījumu uzvārdi ar *-iņ-* darināti pēc analogijas (sal. *Podiņš*, *Katliņš*, *Vāciņš*).

No onīmu darināšanas viedokļa piedēklis *-iņ-* ne vienmēr uzskatāms par derivatīvu: gadījumos, kad piedēklis jau ir etimona sastāvā – apelatīvā (*kaimiņš* > *Kaimiņš*, *ciemiņš* > *Ciemiņš*), priekšvārdā (*Mārtiņš* > uzvārds *Mārtiņš*, arī *Jurmārtiņš*), kā arī salikteņuzvārdu komponentu sastāvā (*Mazlazdiņš* < *Lazdiņš*, *Lielzeliņš* < *Zeliņš*).

Literatūra

- Balodis, Pauls. 2018. *Ne tikai Bērziņš, Kalniņš, Ozoliņš... Latviešu personvārdu etimoloģiskās semantikas teorētiskais modelis un tā realizācija*. Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts.
- Blese, Ernests. 1929. *Latviešu personu vārdu un uzvārdu studijas*. I. *Vecākie personu vārdi un uzvārdi (XIII–XVI gs.)*. Rīga: Ansis Gulbis.
- Endzelīns, Jānis. 1927. Sikumi IX. *Filologu biedrības raksti*. 7, 128.
- Kalnača, Andra, Lokmane, Ilze. 2021. *Latvian Grammar*. Rīga: University of Latvia Press. <https://doi.org/10.22364/latgram.2021>
- Laumane, Benita. 2025. *Lejaskurzemes identitātes zīmes: mājvārdi un uzvārdi*. (Manuskripts.)
- LVGr 2013 – Nitiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red.). 2013. *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: Latviešu valodas institūts.
- MLLVG 1959, 1962 – Ahero, Antonija et al. 1959–1962. *Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika* I–II. Rīga: LPSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība.
- PMLP – Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes (LR Iekšlietu ministrija) dati.
- Staltmane, Velta. 1981. *Latyshskaja antroponimija. Familii*. Moskva: Nauka.
- Vulāne, Anna. 1986. Adjektīvu ar *-inis*, *-ine* derivācija un atributīvā funkcija augšzemnieku dialektā. *Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. 1, 73–84.

Krāsu leksika latīņu valodā: atvasinājumi, to semantika un atveide latviešu valodā

Krāsu apzīmējošā leksika ir viena no būtiskām vārdu pamatkrājuma daļām ikvienā valodā. Tas saistīts ar vizuālu pasaules uztveri un attiecīgu kognitīvu izpratni, rodot noteiktu atspoguļojumu valodā, kas dažādās sabiedrībās un valodās var izpausties atšķirīgi (sk., piem., Biggam 2012).

Latīņu valodā, kurā atrodami arī senie ide cilmes vārdi (sk., piem., Fruyt 2011), vērojams plašs klāsts krāsu apzīmējošās leksikas, kas darināta ar dažādiem līdzekļiem un semantiskām niansēm. Kā klasiskas valodas materiāls tas nereti kalpojis par paraugu un aizguvumu avotu daudzām modernajām valodām. Referāta mērķis ir analizēt krāsu leksiku latīņu valodā, tās vārddarināšanas modeļus, semantiku un iespējamus tulkojumus latviešu valodā.

Krāsu raksturojumam latīņu valodā primāri izmantoti adjektīvi, taču daudzveidīgu ar krāsu saistītu nozīmi izsaka arī citu vārdšķiru vārdi – substantīvi, verbi un atsevišķos gadījumos arī adverbji. Atšķirīgu semantisko nianšu leksēmu darināšanai izmantoti vairāki paņēmieni, tipi un modeļi.

Adjektīvi latīņu valodā vērojami gan pamatkrāsu, gan dažādu krāsu toņu, gradācijas vai intensitātes nianšu apzīmēšanai (sal., piem., *albus*, *-a*, *-um* ‘balts, bāls’; *albulus*, *-a*, *-um* ‘bālgans’; *albidus*, *-a*, *-um* ‘balts, bālgans’; *subalbus*, *-a*, *-um* ‘bālgans’; *candidus*, *-a*, *-um* ‘mirdzoši balts, sniegbalts’; *canus*, *-a*, *-um* ‘balts, gaiši pelēks, sirms’; *ruber*, *-ra*, *-rum* ‘sarkans, ruds’; *rubellus* ‘iesarkans’; *subrubicundus*, *-a*, *-um* ‘iesarkans, sarkanīgs’; *roseus*, *-a*, *-um* ‘rozains, sārts’ (Veitmane 1955; Lewis 1991; Gaffiot 2016)). Semantisko nianšu uzsverumam jo īpaši kalpo atvasinājumi ar afiksiem, tostarp sinonīmiskas nozīmes.

No adjektīviem gan ar afiksāciju (sevišķi piedēkļiem), gan, veidojot salikteņus, kā arī ar citiem paņēmieniem darināti daudzveidīgi substantīvi, lai apzīmētu personas, priekšmetus un parādības, kuru raksturojumā būtiska krāsa semantika (*album*, *-i* n ‘baltums, balta krāsa’; *albitūdō*, *-inis* f ‘baltums; sirmums’; *albicapillus*, *-i* m ‘sirmgalvis’; *rubor*, *-oris* m ‘sarkanā krāsa, sarkanums’; *rubrica*, *-ae* f ‘sarkanais māls, (ar sarkanu tinti uzrakstīts) likuma virsraksts’ (Veitmane 1955; *Logeion*)).

Latīņu valodas sistēmā ir arī verbi (ar dažādām morfēmām atvasināti, kā arī darināti salikteņi), kuru nozīme saistīta ar eksistenci noteiktā krāsā vai arī noteiktas krāsa/toņa iegūšanu, dažkārt – krāsa piešķiršanu (*albēre* ‘būt baltam’, *albēscere* ‘kļūt baltam, gaišam’, *albicāre* ‘būt bālganam, baltam, gaišam; baltot’; *rubēscere* ‘kļūt sarkanam, sārtoties, nosarkt’; *rubefacere* ‘krāsot sarkanu, sārtot’; *livēscere* ‘kļūt zilgamam, zilganpelēkam’).

Krāsu leksikai latīņu valodā vērojams arī plašs klāsts pārnestu, metaforisku nozīmju (piem., *albus*, *-a*, *-um* ‘balts, labvēlīgs, laimīgs’; *viriditās*, *-ātis* f ‘zaļums; svaigums, jaunības spēks’; *rubescere* ‘kļūt sarkanam, nosarkt (aiz kauna)’; *livēre* ‘būt zilganam, apskaust’ u. c.). Tas saistīts gan ar vispārējām cilvēka domāšanas metaforām, gan krāsu simboliku romiešu kultūrā, gan krāsu leksikas daudzveidīgu izmantojumu gadsimtu gaitā dažādu žanru, sevišķi literāros tekstos, kur nozīmīgi ir arī autoru individuāli darinājumi un lietojumi. Ņemot to vērā, nereti sarežģīta ir skaidras semantikas izpratne un vēl jo vairāk – attiecīgo nozīmes nianšu precīza atveidošana latviešu valodā.

Literatūra

- Biggam, Carole Patricia. 2012. *The Semantics of Colour: A Historical Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dik, Helma et al. *Logeion* (Greek and Latin resources platform). Pieejams: <https://logeion.uchicago.edu>
- Fruyt, Michèle. 2011. Latin vocabulary. *A Companion to the Latin Language*. Clackson, James (ed.). Oxford: Blackwell Publishing Ltd, 144–156.
- Gaffiot, Felix. 2016. *Dictionnaire Latin Français*. (Corrected and expanded version of 1934 edition.) Pieejams: <http://gerardgreco.free.fr/spip.php?article43&lang=fr>
- Lewis, Charlton T. 1991. *A Latin Dictionary*. Oxford: Clarendon Press.
- Veitmane, Klāra et al. 1955. *Latīņu – latviešu vārdnīca*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.

Daļējie vārddarināšanas kalki un hibrīdvārdi: kopīgais un atšķirīgais

Aprakstot, kā valodā ienāk svešcilmes vārdi, aizguvumu pētnieki nodalījuši divus galvenos aizgūšanas veidus: 1) tiek aizgūts svešais materiāls, un 2) tiek aizgūts svešais paraugs (Paul 1886, 339; Sakel 2007, 15), jeb, izsakoties citādi, 1) svešās morfēmas tiek pārņemtas, 2) svešās morfēmas tiek aizstātas ar savas valodas morfēmām (Haugen 1950, 214–215).

Līdzās vārdiem, kuros īstenojas viens no minētajiem aizgūšanas veidiem, ir arī tādi, kuriem konstatējami abi, t. i., kādā vārda daļā tiek aizgūts svešais materiāls, savukārt citā tiek aizgūts svešais paraugs, jeb dažas morfēmas tiek pārņemtas, bet citas tiek aizstātas ar savas valodas morfēmām, un šādus vārdus principā var aplūkot gan pie kalkiem, gan pie identismiem, jo tie daļēji pārstāv gan vienus, gan otrus.

Latviešu valodniecībā šādi darinājumi, piem., *pusfabrikāts* (sal. ar v. *Halbfabrikat*, kr. *polufabrikat*) un *zalplasts* (sal. ar v. *Chloroplast*, a. *chloroplast*), skatīti kā kalku veids, saucot tos par puskalkiem (Baldunčiks 2014, 45) vai daļējiem kalkiem (Butāne 2024, 413). Papildus minētajiem piemēriem var uzskaitīt arī daudzus citus, piem., *hiperskaņa* (sal. ar v. *Hyperschall*, a. *hypersound*, kr. *giperzvuk*) un *pēcprocesors* (sal. ar v. *Postprozessor*, a. *postprocessor*, fr. *postprocesseur*), un tie aplicina spēju apvienoties dažādas cilmes morfēmām un vārdiem.

Arī hibrīdvārdu gadījumā tiek runāts par dažādas cilmes sastāvdaļām (Skujiņa 2007, 141). Daudzās valodās hibrīdvārdi nereti radušies, apvienojot grieķu un latīņu valodas morfēmas un vārdus, piem., fr. *télécommunication* ‘telekomunikācija’ (< gr. *tēle* + lat. *communicatio*), kurš kā identisms pārņemts citās valodās (piem., a. *telecommunication*, v. *Telekommunikation*, liet. *telekomunikacija*, latv. *telekomunikācija*). Latviešu valodā, īstenojot pilnīgu vai daļēju aizstāšanu, līdzās identismam *telekomunikācija* ienācis arī kalks *tālsakari* un daļējais kalks *telesakari*, kas vienlaikus ir arī hibrīdvārds.

Tātad daļējie vārddarināšanas kalki dēvējami arī par hibrīdvārdiem, bet hibrīdvārdu jēdziens tomēr ir plašāks nekā daļējo vārddarināšanas kalku jēdziens, jo hibrīdvārdu kopumā ietilpst arī vārdi, kas gan darināti no dažādas cilmes sastāvdaļām, bet kuru gadījumā nav pamata runāt par citvalodas vārda morfēmu daļēju aizstāšanu aizgūšanas procesā, piem., latviešu valodas jaunvārds *rakstivāls* ‘rakstīšanas festivāls’, kurā patstāvīgi apvienotas dažādas cilmes morfēmas.

Literatūra un avoti

- Baldunčiks, Juris. 2014. Kalki un puskalki latviešu valodā: interpretācijas un inventarizācijas jautājums. *RES LATVIENSES*. III, 26–52.
- Butāne, Anita. 2024. Aizgūšana. *Terminoloģija: teorija, vēsture, prakse*. Baltiņš, Māris (red.). Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds, 398–416.
- Haugen, Einar. 1950. The Analysis of Linguistic Borrowing. *Language*. 26 (2), 210–231.
- Latvijas Nacionālais terminoloģijas portāls*. Pieejams: <https://termini.gov.lv>
- Paul, Hermann. 1886. *Principien der Sprachgeschichte*. 2. Aufl. Halle: Max Niemeyer.
- Sakel, Jeanette. 2007. Types of loan: Matter and pattern. *Grammatical Borrowing in Cross-Linguistic Perspective*. Matras, Yaron, Sakel, Jeanette (eds.). Berlin: Mouton de Gruyter, 15–29.
- Skujiņa, Valentīna (red.). 2007. *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts.
- Terminu datubāze IATE*. Pieejams: <https://iate.europa.eu>

Substantivācija – problemātiski gadījumi, veidojot „Latviešu valodas vēsturisko vārdnīcu”

„Latviešu valodas vēsturiskajā vārdnīcā” (LVVV), kas aptver 16. un 17. gadsimta rakstu avotus, darbs pie katra šķirkļa sākas ar šķirkļa vārda gramatisko raksturojumu – proti, tiek norādīta vārdšķira, ja iespējams, arī dzimte (lietvārdiem), skaitlis vai cita informācija. Tomēr, veidojot vārdnīcu, dažos gadījumos izrādījās, ka ne vienmēr tas ir vienkārši izdarāms, piem., dažkārt vārdšķira ir nosakāma tikai kontekstā. Arī vārdnīcas aparāta aprakstā visi gadījumi nav iepriekš paredzami. Piem., vārdnīcas darba grupai pārdomas radija vairāki gadījumi, kad šķirkļa vārds varētu būt vai nu divdabī lietvārda funkcijā, vai lietvārds. Tāpēc svarīgi ir noteikt, pēc kādiem kritērijiem konstatēt, vai vārda konversijas process ir realizējies pilnīgi.

Līdz ar to šie gadījumi, kā arī pats konversijas process jāaplūko detalizētāk. Latviešu valodniecībā konversija definēta kā vārddarināšanas process, kurā jauns vārds tiek radīts, mainot vārdšķiru vārdam vai vārdformai sintaktiskā lietojumā bez acīmredzamiem vārddarināšanas marķieriem (Skujiņa 2007, 194; Kalnača, Lokmane 2021, 73). Šo paņēmieni mēdz dēvēt par morfoloģiski sintaktisko (Skujiņa 2007, 194) vai tikai par sintaktisko vārddarināšanas paņēmieni (Kalnača, Lokmane 2021, 68).

Substantivācija kā viens no zināmākajiem konversijas veidiem latviešu valodā ir sena valodas parādība, pakāpenisks un ilgstošs process. Substantivācijai visvairāk pakļauti adjektīvi un lokāmie divdabji (Vulāne 2013, 209). Piem., senajos tekstos bieži sastopami substantivējumi, kas radušies no adjektīviem (*nabags, ubags*), turklāt tie lietoti gan substantīva, gan adjektīva nozīmē. Problemātiski ir tādi senajos rakstu avotos minētie vārdi kā *adāmais, bakstāmais, priekšvelkamais* u. c., kas varētu tikt uzskatīti vai nu par divdabī lietvārda nozīmē, vai par lietvārdu. Šie piemēri referātā aplūkoti detalizētāk. Atsevišķiem darinājumiem sastopama arī verba nenoteiksmes forma, piem., *priekšvilkt*. Domājams, dažos gadījumos šādi darinājumi skaidrojami ar vācu valodas ietekmi. Lietvārda nozīmē lietoti arī lokāmie divdabji *aizdzīt(ai)s, apbēdināts, apbruņots* u. c. Senajos rakstu avotos šāds lietojums visbiežāk sastopams Bībelē vai citos reliģiskajos tekstos. Iespējams, ka šo vārdu lietojums salīdzināms ar tekstiem oriģinālvalodā vai Bībeles tulkojumu vācu valodā.

Kā zināms, latviešu valodā vārdšķiru robežas nav stingri iezīmētas, vērojamas pārejas sfēras, pilnīga vai daļēja konversija (Nītiņa 2014, 135). Tādējādi arī senajos tekstos vērojamas vairākas substantivācijas pakāpes, daļa substantivējumu funkcionē paralēli attiecīgai motivētājformai, šādos

gadījumos piederību pie vienas vai otras vārdšķiras palīdz noteikt konteksts (Vulāne 2013, 209).

LVVV un senie rakstu avoti ir nozīmīgs veids, kā palūkoties uz konversijas procesu diahroniskā aspektā. Interesi raisa tas, kā minētie divdabji tiek aplūkoti senākajās latviešu gramatikās, piem., G. F. Stendera „Latviešu gramatikā”, kur autors sniedz tādus piemērus kā *apklājamais, uzliekamais, priekš-šaujamais* (Stender 1783, 190), kas, domājams, jau tolaik uzskatīti par substantivējumiem. Viens no vērā ņemamiem kritērijiem vārdšķiras noteikšanā ir arī dažu substantivēto divdabju lietojums 17. gadsimta vārdnīcās.

Literatūra

- Kalnača, Andra, Lokmane, Ilze. 2021. *Latvian Grammar*. Rīga: University of Latvia Press. <https://doi.org/10.22364/latgram.2021>
- Nītiņa, Daina. 2014. Vārdšķiras un to konversija latviešu valodā. *Ne tikai gramatika*. Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts, 134–147.
- Skujiņa, Valentīna (red.). 2007. *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts.
- Stender, Gotthard F. 1783. *Lettische Grammatik*. Mitau: Johann Friedrich Steffenhagen.
- Vulāne, Anna. 2013. Vārddarināšana. *Latviešu valodas gramatika*. Nītiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red.). Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts, 190–299.

Darbības vārdu priedēkļu produktivitātes salīdzinājums latviešu un čehu valodā: aizgūti jaunvārdi

Starp jaunvārdiem ir arī daudz aizguvumu. Tie gan latviešu, gan čehu valodā gūst papildu morfēmas, lai iekļautos valodā jau esošajās paradīgmās. Referātā uzmanība primāri pievērsta tieši priedēkļu produktivitātei aizguvumos. No priedēkļu viedokļa runa var būt par vārddarināšanu (1), bet abās valodās priedēkļu lietojums ir saistīts arī ar darbības vārda perfektivitāti (2) (par čehu valodu sk. Uher 1987; par latviešu valodu sk. Kalnača 2014, 93; Kalnača, Lokmane 2021, sk. arī Deksnē 2019, 2021).

Kā piemēru var minēt plaši izmantotu aizguvumu no angļu valodas *to check*, LV ‘pārbaudīt’, CZ ‘(z)kontrolovat’, ‘(pr)ověřit’:

(1) a. LV

.. *tepat forumā var pa-čekot manus postus* .. (Tīmeklis2020)

b. CZ

Tady je něco popsáno tak zkus to o-čekovat.

‘Šeit ir kaut kas aprakstīts, tad to mēģini pārbaudīt.’ (NET v2)

Latviešu valodā vienīgā nenoteiksmes forma ir ar piedēkli *-o-* – *ček-o-t*. Korpusā visbiežāk šis vārds ir sastopams nenoteiksmē:

(2) *Nav laika tagad čekot vai visi [...] strādā.* (Tīmeklis2020)

Čehu valodā iespējami divi nenoteiksmes varianti – *ček-nou-t* ‘nočekot’ (pabeigta darbība), *ček-ova-t* ‘čekot’ (nepabeigta darbība), tomēr ir iespējama arī forma *z-ček-nou-t*, kas no priedēkļa semantikas viedokļa vislabāk atbilst latviešu valodas priedēkļa darbības vārdam *nočekot*.

Aspekts ir svarīgs gan čehu, gan latviešu valodā (par čehu valodu sk., piem., Veselý 2014; par latviešu valodu sk., piem., Kalnača, Lokmane 2021, 282–289), taču katrā no pētītajām valodām tas ir attīstījies citā pakāpē. Attiecīgi referāta mērķis ir noskaidrot, vai priedēkļu loma atšķiras šajā jautājumā.

Lai izveidotu aizgūtu jaunvārdu atlasu un tālāk atlasītos vārdus kvantitatīvi salīdzinātu, izmantots paralēlo tekstu korpus. Tas arī garantē to, ka dati abās valodās ir vienlīdzīgi aktuāli. Šim nolūkam var izmantot aktuālāko paralēlo tekstu korpusa versiju akadēmiskā projektā „Čehu nacionālais korpus”, proti, *InterCorp v16ud* (latviešu valodas daļa veido aptuveni 35,4 milj. vārdlietojumu). Tomēr, ņemot vērā, ka daudzi jaunvārdi drīzāk sastopami sarunvalodā vai internetvalodā, jāizmanto arī korpusi *Tīmeklis2020* latviešu valodai un *NET v2* čehu valodai (tapis 2021. gadā).

Literatūra

- Deksne, Daiga. 2019. Priedēkļa aiz- nozīmju klasifikācija: no Jāņa Endzelīna atziņām līdz mūsdienām. *Valoda: nozīme un forma*. 10, 25–35. <https://doi.org/10.22364/vnf.10.04>
- Deksne, Daiga. 2021. *Priedēkļverbu semantika un funkcionalitāte latviešu valodā*. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte.
- Jeziorský, Tomáš. 2021. *NET v2: korpus polooficiální internetové komunikace*. Praha: Ústav Českého národního korpusu, FF UK. Pieejams: <https://www.korpus.cz>
- Kalnača, Andra. 2014. *A Typological Perspective on Latvian Grammar*. Warsaw / Berlin: De Gruyter Open.
- Kalnača, Andra, Lokmane, Ilze. 2021. *Latvian Grammar*. Rīga: University of Latvia Press. <https://doi.org/10.22364/latgram.2021>
- Latviešu valodas tīmekļa korpuss. 2022. *Tīmeklis2020*. Rīga: Latvijas Universitātes Matemātikas un informātikas institūts. Pieejams: <https://korpus.lv/id/T%C4%ABmeklis2020>
- Lazar, Marija, Škrabal, Michal, Vavřín, Martin, Zasina, Adrian Jan. 2024. *Korpus InterCorp – latviešu valoda*, versija 16ud no 17. 9. 2024. Praha: Ústav Českého národního korpusu, FF UK. Pieejams: <https://kontext.korpus.cz>
- Uher, František. 1987. *Slovesné předpony*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně.
- Veselý, Luboš. 2014. *Gramatické studie 1. Příspěvky k české aspektologii*. Olomouc: Univerzita Palackého.

Deverbālie salikteņi ar internacionāliem elementiem

Šajā referātā aplūkoti deverbālie salikteņi ar internacionāliem elementiem. Par deverbālajiem salikteņiem tiek uzskatīti saliktie divdabji un darbības lietvārdi, kas zināmā mērā saglabā verbālo semantiku. Analīzei izvēlēti vairāki internacionālie elementi, kas tiek izmantoti deverbālajos salikteņos. Tie ir, piem., elementi, kas regulāri funkcionē kā salikteņu pirmās daļas (*eiro-*, *nano-*, *mikro-*, *makro-*, *ģeo-*, *energo-*, *kiber-* un citi), kā arī lietvārdu celmi (*kapitāl-*, *kredit-*, *kultūr-*, *dator-* un citi) un īpašības/apstākļa vārda celmi (*kapitāl-*, *krimināl-*, *digitāl-*, *dubult-* un citi). Valodas faktu vākšanai izmantota plašsaziņas līdzekļu datubāze *Laikrakstu bibliotēka*, kā arī LVK2022 kā papildu piemēru avots.

Latviešu valodas verbu darināšanā dominē afiksācija. Savukārt sintaktiskais paņēmieni ieņem marginālu vietu. Vairākumā gadījumu saliktie verbi ir sastopami divdabju formā, kas ir vairāk vai mazāk adjektīvizēti un adverbizēti. Saliktie verbi tiek uzskatīti par defektīviem, jo to finīto formu veidošanas iespējas tiek ierobežotas (Ahero et al. 1959, 370). Lielā divdabju formu lietojuma skaita un ierobežotā verba finīto formu lietojuma dēļ šajā referātā ņemts vērā A. Vulānes atzinums par labu salikteņkonversijai, t. i., ka divdabji ir jāanalizē nevis darbības vārda, bet jau citu vārdšķiru, proti, apstākļa vārda un īpašības vārda, sistēmā (Vulāne 2013, 271–272, 293).

Salikto atvasinājumu pirmie komponenti ir ierobežots skaits apstākļa vārda celmu (*caur-*, *daudz-*, *lab-*, *jaun-*) un vietniekvārda celms (*paš-*). Tomēr deverbālajiem salikteņiem ar internacionāliem elementiem līdz šim nav pievērsta īpaša uzmanība. Tāpēc to analīze deverbālu salikteņu atvasināšanā sniedz ieskatu vārddarināšanas sintaktiskā paņēmiena attīstības tendencēs.

Motivētārvārdkopa ir V+N vai N+N (*ieguldīt kapitālu* vai *kapitāla ieguldīšana* → *kapitālieguldīšana*, *apgādāt enerģiju* → *energoapgādājošs*) vai ADV + PCTP (ADJ) (*digitāli drukāts* → *digitāldrukāts*). Šādā gadījumā pirmais komponents apzīmē darbības objektu vai precizē tās veidu. Atšķirībā no nomināliem salikteņiem šķiet, ka deverbālo salikteņu nozīmes norobežošana attiecībā pret vārdkopām nav raksturīga.

Atvasinājumu skaita ziņā īpaši aktīvs elements ir *krimināl-*. Tas veido vārddarināšanas līgzdu, otrie elementi ir sākotnēji darbības vārdi jeb, precīzāk sakot, to deverbālie atvasinājumi, kas apzīmē kāda mēra piemērošanu (*sodīt*, *notiesāt*, *vajāt*) vai ar krimināllietām saistītus procesus (*kriminālizmeklēšana*, *kriminālizmeklējot*). Īpaši izceļams ir verbs *sodīt* (*kriminālsodīšana*, *kriminālsodīts*, *kriminālsodāms*, no kura arī atvasināts *kriminālsodāmība*). Šādu vārddarināšanas līgzdas paplašināšanos, iespējams, motivē valodā plaši lietotais

lietvārds *kriminālsods*. Tas pats attiecas uz citiem valodā mazlietotiem un plaši lietotiem salikteņiem (*eiroremontēts* no *eiroremonts*, *kapitālremontējams* no *kapitālremonts*, *kultūršokēts* no *kultūršoks*).

Saliktie verbi, kur pirmie komponenti ir apstākļa vārdi un vietniekvārda celms, var tikt lietoti finītajās formās (Deksne 2021; Horiguchi 2023), savukārt saliktie verbi ar internacionāliem elementiem „tīri verbālā lietojumā” (finīto formu lietošana, kā arī darāmās kārtas pagātnes divdabja lietošana saliktajos laikos) ir sastopami reti:

[..] *tiesāti tie, kas terorizējuši un nepamatoti kriminālvajājuši daudzus cilvēkus*. (Neatkarīgā Rīta Avīze).

Tādējādi apskatītie atvasinājumi ir ierobežoti darbības vārdu pilnvērtīgas funkcionēšanas ziņā, taču turpina attīstīties nomena, adjektīvu un adverbu jomā, vienlaikus saglabājot verbālo semantiku.

Referātā atsevišķi aplūkoti arī darītājlietvārdi (*kapitālieguldītāji*) un mēģināts noteikt to vietu deverbālo salikteņu vārddarināšanas līgzdā.

Literatūra

- Ahero, Antonija et al. 1959. *Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika*. I. Rīga: LPSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība.
- Deksne, Daiga. 2021. *Priedēkļverbu semantika un funkcionalitāte latviešu valodā*. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte.
- Horiguchi, Daiki. 2023. Latvian reflexive verb with paš- ‘self-’. *Valoda: nozīme un forma*. 14, 42–52.
- Vulāne, Anna. 2013. Vārddarināšana. *Latviešu valodas gramatika*. Nītiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red.). Rīga: Latvijas Universitātes Latvīšu valodas institūts, 190–299.

A pilot study on the derivational relationships of borrowed nouns suffixed with *-istas*, *-ė* in contemporary Lithuanian

Neoclassical formations consist of Greek or Latin elements that generally do not function as independent items. Many of these morphologically complex words, such as *microbiology*, *electroencephalography*, etc., do not have direct counterparts in the ancient Greek or Latin lexicons, as they were coined in modern times (cf. Panocová 2012, 31). A wide variety of notions have been used to describe neoclassical elements, including *semi-affixes* (Marchand 1969), *confixes* (Martinet 1979), *affixes* (Williams 1981), *bound stems* (Selkirk 1982; Scalise 1986), *affixoids* (Hansen et al. 1985), *initial/final combining forms* (Bauer 1998, 1983), *quasi-affixes* (Algeo 1991), *pseudo-prefixes/suffixes* (Cannon 1992), *bound roots* (Plag 2003), *classical roots* (Baeskow 2004), *neoclassical formatives* (ten Hacken 2012), among others. However, we consider these additional notions unnecessary, arguing that bases, roots, and affixes are sufficient to address neoclassical formations (cf. Kastovsky 2009, 12).

In Lithuanian, loanwords are typically not analysed from a word formation perspective. However, several studies examine them in this light (see Urbutis 2009; Pakerys 2013–2014; Inčiuraitė-Noreikienė 2017; for loanwords with the suffix *-acija*, see Vaskelienė 2022; Inčiuraitė-Noreikienė, Stundžia 2024; for personal nouns with the suffixes *-atorius*, *-ė*, *-eris*, *-ė*, etc. see Inčiuraitė-Noreikienė 2022; Stundžia, Inčiuraitė-Noreikienė 2022; for personal and agent nouns, see Stundžia, Inčiuraitė-Noreikienė 2023, for combinability properties of neoclassical elements, see Inčiuraitė 2013).

This pilot study investigates nouns suffixed with *-istas*, *-ė* from a word formation perspective. The suffix *-istas*, *-ė* was chosen because it is one of the most frequent suffixes used to derive personal nouns. The investigation draws on 149 loanwords from the *Dictionary of Internationalisms* (Kinderys 2003). The main method used to investigate these loanwords is the synchronic analysis of word formation. The primary task of this analysis is to see whether the word in question is based, in its form and meaning, on some other word(s) synchronically present in the language (Urbutis 2009, 82). The formal and semantic reliance of one word on another is called derivational opposition. According to Urbutis (2009, 81–116), this is a fundamental derivational relation and the starting point of the synchronic analysis of word formation.

Based on derivational relationships, we distinguish two types of loanwords suffixed with *-istas*, *-ė*: 1) simplex, which make up 33% (e.g.,

ametistas ‘amethyst’) and 2) correlative derivatives, which account for 67% (e.g. *skandalistas*, -ė ‘scandalist’ ← *skandalas* ‘scandal’). The problem of directionality among nouns such as *fašistas*, -ė ‘fascist’ ↔ *fašizmas* ‘fascism’, *sadistas*, -ė ‘sadist’ ↔ *sadizmas* ‘sadism’, etc., remains still unresolved. The derivational relationship is opaque, making it difficult to determine the direction of derivation, as these loanwords do not have identifiable base words (cf. Urbutis 2009, 124, 145, 151).

This project has received funding from the Research Council of Lithuania (LMTLT), agreement No P-PD-24-022.

References

- Algeo, John (ed.). 1991. *Fifty Years among the New Words: A Dictionary of Neologisms, 1941–1991*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Baeskow, Heike. 2004. *Lexical Properties of Selected Non-Native Morphemes of English*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Bauer, Laurie. 1983. *English Word Formation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bauer, Laurie. 1998. Is there a class of neoclassical compounds, and if so is it productive? *Linguistics*. 36, 403–422.
- Cannon, Garland. 1992. Bound-morpheme items: new patterns of derivation. *Language and civilization: a concerted profusion of essays and studies in honor of Otto Hietsch*. Black, Claudia (ed.). Frankfurt: Peter Lang Publishers, 478–494.
- Hacken, Pius ten. 2012. Neoclassical word formation in English and the organization of the lexicon. *Selected Papers of the 10th International Conference of Greek Linguistics*. Gavriilidou, Zoe, Efthymiou, Angeliki, Thomadaki, Evangelia, Kambakis-Vougiouklis, Penelope (eds.). Komotini: Democritus University of Thrace, 1090–1099.
- Hansen, Barbara, Klaus Hansen, Albrecht Neubert, Manfred Schentke. 1985. *Englische Lexikologie. Einführung in die Wortbildung und lexikalische Semantik*. 2nd ed. Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie.
- Inčiuraitė, Lina. 2013. On the question of neoclassical compounds in Lithuanian. *Verbum*. 4, 60–69.
- Inčiuraitė-Noreikienė, Lina. 2017. *Morphemic Structure and Derivation of Lithuanian Nominal Formations with (Neo)Classical Elements*. Doctoral dissertation. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Inčiuraitė-Noreikienė, Lina. 2022. Hibridinių vedinių ir skolinių konkurencija. *Baltistica*. 57 (1), 149–174.
- Inčiuraitė-Noreikienė, Lina, Stundžia, Bonifacas. 2024. Dėl dabartinės lietuvių kalbos skolinčių daiktavardžių su priesaga *-acij-a* darybinės interpretacijos. *Baltistica*. 59 (2), 297–314.
- Kastovsky, Dieter. 2009. Astronaut, astrology, astrophysics: about combining forms, classical compounds and affixoids. *Selected Proceedings of the 2008 Symposium on New Approaches in English Historical Lexis (HEL-LEX 2)*. McConchie, Roderick W., Honkapohja, Alpo, Tyrkkö, Jukka (eds). Somerville, MA: Cascadilla Proceedings Projects, 1113.

- Marchand, Hans. 1969. *The Categories and Types of Present-Day English Word Formation: A Synchronic-Diachronic Approach*. 2nd ed. München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung.
- Martinet, André. 1979. *Grammaire fonctionnelle du français*. Paris: Didier.
- Pakerys, Jurgis. 2013–2014. Naujųjų skolinių duomenų bazės veiksmažodžių morfologija. *Taikomoji kalbotyra*. 3, 1–26.
- Panocová, Renata. 2012. Morphological properties of neoclassical formations in English, *Bulletin of the Transilvania University of Brasov. Series IV: Philology, Cultural Studies*. 5 (54) 2, 31–36.
- Plag, Ingo. 2003. *Word-formation in English*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Scalise, Sergio. 1986. *Generative morphology*. Dordrecht: Foris.
- Selkirk, Elisabeth. 1982. *The syntax of words*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Stundžia, Bonifacas, Inčiuraitė-Noreikienė, Lina. 2022. Vardažodinių hibridinių priesagų vedinių, pavadinančių asmenis, ir bendrašaknių skolinių konkurencija dabartinėje lietuvių kalboje. *Baltistica*. 57 (2), 239–261.
- Stundžia, Bonifacas, Inčiuraitė-Noreikienė, Lina. 2023. Exploring competing patterns in morphological derivation: the case of personal and agent Nouns with borrowed roots in contemporary Lithuanian. *Skase Journal of Theoretical Linguistics*. 20 (2), 56–78.
- Urbutis, Vincas. 2009. *Žodžių darybos teorija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Vaskelienė, Jolanta. 2022. Dėl bendrašaknių lietuvių kalbos daiktavardžių su priesagomis *-(i)acija* ir *-imas*. *Respectus Philologicus*. 41 (46), 94–106.
- Williams, Edwin. 1981. On the notions 'lexically related' and 'head of a word'. *Linguistic Inquiry*. 12, 245–274.

Data sources

- Kinderys, Algimantas (red.). 2003. Kompiuterinis tarptautinių žodžių žodynas „Interleksis“ [Computer Dictionary of Internationalisms]. CD-ROM. Vilnius: Alma littera.

Sarunvalodas vārddarināšanas īpatnības sociālajā tīklā „X”

„Valodniecības pamatterminu skaidrojošajā vārdnīcā” sarunvalodas stils raksturots kā „valodas paveids, ko lieto ikdienas mutvārdu saziņā. Rakstu formā to izmanto, piem., neoficiālās vēstulēs, dienasgrāmatās un kā stilistisku izteiksmes līdzekli daiļliteratūrā un publicistikā. Izšķir literāro sarunvalodu un neliterāro sarunvalodu, kurā iekļauj vienkāršrunu, žargonu u. tml.” (Skujiņa 2007, 342). Sarunvalodai raksturīgāka brīvāka attieksme pret literārās valodas normām, neparasta, oriģināla vārdu darināšana, īpaša leksikas izvēle. Tā mēdz būt spontāna, emocionāli ekspresīva, arī individuāla katram valodas lietotājam.

Par strupinājumu sauc vārdu, kas darināts, atmetot daļu no motivētā vārda (Skujiņa 2007). „Latviešu valodas gramatikā” (Vulāne 2013, 259) rakstīts, ka strupināšana „latviešu literārajā valodā tikpat kā netiek izmantota, šādi darinātās leksēmas lielākoties tiek aizgūtas”. Šo procesu var novērot literārajā valodā (Kalnača, Lokmane 2021), tomēr raksturīgāks tas ir okazionalismu, slengismu, iesauku darināšanā (Vulāne 2013). Andrejs Veisbergs (1997, 276) raksta, ka „īstie strupinājumi vairāk raksturīgi sarunvalodai”, norādot uz regulāriem strupinājumu darinājumiem, izmantojot piedēkli un galotni, piem., *teļluks, fočuks, ričuks* vai *kafūzis, restūzis* u. c.

Referātā tuvāk apskatīti dažādi strupinājumi, kas atrodami sociālajā tīklā „X”. Šis valodas materiāls izvēlēts tāpēc, ka tas ir viens no populārākajiem sociālajiem tīkliem, tajā netiek normēta valoda un tekstos bieži sastopami sarunvalodas elementi. Vienlaikus tas ļauj redzēt slengismu rakstību. Latviešu sarunvalodā strupinot parasti novērojama apokope. Sastopami gadījumi, kad tiek tikai atmesta kāda vārda daļa (*info, intro, elektro, auto*), ir arī gadījumi, kad atmet kādu vārda daļu un pievieno piedēkļus un galotnes, tās var būt produktīvas un gana bieži sastopamas (*disene, misene, autene, mikrene, veicis, mocis, hoķis*), vai arī strupinājumiem var tikt pievienoti neparastāki, neregulārāki piedēkļi un galotnes (*inčīgi, lūzne, biku*). Jāakcentē arī īpašs vārdu saīsināšanas veids, kas sastopams tikai rakstiskā sarunvalodā, tas ir process, kurā īsina vārdus, atmetot daļu burtu, piem., patskaņus (*onk, tgd, plds*), bet ne tikai – *kkad, kkur, orbut*. Dažādi vārddarināšanas paņēmieni sarunvalodā, īpaši strupināšana, atklāj gan valodas, gan valodas lietotāju radošumu, tāpat redzams, ka strupinājumi un īsinājumi ir gana populārs un produktīvs veids, kā sarunvalodā ienāk jaunas leksēmas.

Literatūra

Kalnača, Andra, Lokmane, Ilze. 2021. *Latvian Grammar*. Rīga: University of Latvia Press. <https://doi.org/10.22364/latgram.2021>

- Skujiņa, Valentīna (red.). 2007. *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts.
- Veisbergs, Andrejs. 1997. Īsinātās vārddarināšanas formas latviešu valodā. *Linguistica Lettica*. 1, 271–282.
- Vulāne, Anna. 2013. Vārddarināšana. *Latviešu valodas gramatika*. Nītiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red.). Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts, 190–299.

Latviešu valodas VAI partikulas un saikļa funkcijā

Vai kā nelokāms daudznozīmīgs (palīg)vārds un arī diskursa elements vieno latviešu, igauņu (*või*) un lībiešu (*või*) valodu. Taču latviešu valodā *vai* cilme un funkcijas ir sarežģīts jautājums, jo šī vārda lietojums ir ļoti daudzveidīgs un saistīts ar vārdšķiru homonīmiju. *Vai* (ar kritošu intonāciju *vài*) partikulas un saikļa nozīmē tradicionāli tiek uzskatīts par aizguvumu no somugru valodām (piem., ME IV 1932, 432–433; Endzelīns 1951, 689; Pokrotiece 2007, 338; sk. arī Nau, Ostrowski 2010, 14). Savukārt *vai* (ar stieptu intonāciju *vai!*, arī ar kritošu *vài!*) interjekcijas funkcijā ir no indoeiropiešu pirmvalodas mantots vārds (sal. liet. *vai*, Goth. *wai*, vlv. *wē*, lat. *vae*, vidusīru *fāe* ‘weh!’ ME IV 1932, 433, sk. arī Smoczyński 2018).

Latviešu rakstu valodā jau kopš tās pirmsākumiem atrodams gan *vai* lietojums jautājuma un pastiprinājuma partikulas un sakārtojuma saikļa funkcijā, gan *vai* kā interjekcija, turklāt līdz pat 19. gs. otrajai pusei svārstīgā rakstībā – *wai*, *waj*, *way*, *vai*, *vaj*, *woi*, *voi*, *wuj* (Pokrotiece 2007). Jau kopš 17. gs. tekstiem vērojams arī process, kur blakus senākajām latviešu valodas jautājuma partikulām *ar*, *arī*, *arīg*, *arīdzan*, *neg* arvien biežāk tiek lietots *vai*, mūsdienu valodā šai funkcijā gandrīz pilnībā izkonkurējot mantotās partikulas. Kopš 18. gs. beigām latviešu valodas tekstos vērojama arī *vai* konkurence ar mantotu šķiruma saikli *jeb*; mūsdienu valodā lietojami abi, taču atšķirīgā nozīmē (piem., Nītiņa, Grigorjevs 2013; Kalnača, Lokmane 2021).

Lai būtu iespējams tipoloģisks un kontrastīvs sastatījums ar somugru valodu materiālu, īpaši igauņu *või*, nepieciešams tuvāk aplūkot latviešu valodas partikulas un saikļa *vai* semantiku un funkcijas. Šai referātā tuvāk pievērsīsimies *vai* abu minēto vārdšķiru sakarā, *vai* interjekcijas funkcijā atstājot citiem pētījumiem.

Latviešu valodā partikula un saiklis *vai* viens pats vai savienojumā ar citiem palīgvārdiem var veikt daudzveidīgas funkcijas. Pirmkārt, kā partikula *vai* ir daudzfunkcionāla un atkarībā no vietas teikumā un apkaimes izsaka dažādas semantiskas nianses. Piem., teikuma sākumā VAI veic jautājuma partikulas funkciju:

(1) **Vai** viņš ir greizsirdīgs? (LVK2018)

Jautājuma partikula var novietoties arī teikuma beigās, norādot uz teksta autora neapmierinātību vai šaubām (Kalnača, Lokmane 2021, 470):

(2) Viņš dzimteni pārdod, **vai!**? (LVK2018)

Ja teksta autors vēlas pārliecināties, vai viņa domas ir pareizas, un sagaida no teksta adresāta apstiprinājumu, tad teikuma beigās tiek lietota divu

partikulu kombinācija – *vai ne* (biežāk) un *vai jā* (retāk) (Kalnača, Lokmane 2021, 471):

- (3) a. *Dzīve ir skaista, vai ne?* (Karogs)
- b. *Klusi stāvēšu blakus, vai jā?* (Karogs)

Vai piemīt arī nenoteiktas nozīmes partikulas funkcija, visbiežāk savienojumos *diez vai, diezin vai, nez vai, nezin vai* (Nītiņa, Grigorjevs 2013, 672) (4a), savukārt pastiprinājuma funkcijā partikula *vai* lietojama aiz apstākļa vārdiem ar mēra nozīmi (*gluži vai, gandrīz vai*) (Nītiņa, Grigorjevs 2013) (4b):

- (4) a. *Tas nu diez vai tā iznāk.* (Saeima)
- b. *Apkalpotāji gluži vai sacentās laipnībā.* (LVK2018)

Otrkārt, *vai* ir arī sakārtojuma saiklis ar šķiruma nozīmi, kas viens pats *vai* kombinācijā ar partikulām (*vai (nu) – vai (arī)*, arī *jeb vai*) var saistīt gan vienlīdzīgus teikuma locekļus, gan salikta sakārtota teikuma daļas (Kalnača, Lokmane 2021, 369–370):

- (5) **Vai nu** zioju toreiz bijis vairāk, **vai** līvu vīri bijuši stiprāki. (LVK2018)

Vai plaši tiek lietots arī semantiski neitrāla pakārtojuma saikļa funkcijā, kas ievada teikuma priekšmeta vai papildinātāja palīgteikumu (Kalnača, Lokmane 2021, 374):

- (6) *Viņš domā, vai viņa prāts un jūtas ir spējīgi radīt kaut ko lielu.* (LVK2018)

Līdzšinējos pētījumos vairāk pievērsts uzmanības *vai* lietojumam polaritātes jautājumos baltu un somugru valodu materiālā (piem., Metslang, Habicht, Pajusalu 2017; Norvik, Metslang, Pajusalu, Saar 2022), taču citas *vai* funkcijas nav tuvāk aplūkotas ne pašā latviešu valodā, ne sastatījumā ar citām valodām. Tāpēc šī referāta mērķis ir analizēt un klasificēt iespējami visas partikulas un saikļa *vai* lietojuma iespējas latviešu valodā, balstoties uz „Nacionālās korpusu kolekcijas (NKK)” (pieejams: <https://korpuss.lv/>) materiālu, kas ietver 39 dažādu korpusu datus.

Literatūra

- Endzelīns, Jānis. 1951. *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
- Kalnača, Andra, Lokmane, Ilze. 2021. *Latvian Grammar*. Rīga: University of Latvia Press. <https://doi.org/10.22364/latgram.2021>
- ME IV 1932 – Mülenbachs, Kārlis, Endzelīns, Jānis. 1932. *Latviešu valodas vārdnīca. Lettisch-deutsches Wörterbuch*. IV. Rīga: Kultūras fonda izdevums.
- Metslang, Helle, Habicht, Külli, Pajusalu, Karl. 2017. Where do polar question particles come from? *Language Typology and Universals*. 70 (3). 489–521. <https://doi.org/10.1515/stuf-2017-0022>
- Nau, Nicole, Ostrowski, Norbert. 2010. Background and perspectives for the study of particles and connectives in Baltic languages. Nau, Nicole, Ostrowski, Norbert (eds.). *Particles and connectives in Baltic*. Vilnius: Vilniaus universitetas & Asociacija “Academia Salensis”, 1–37.

- Nītiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red.). 2013. *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts.
- Norvik, Miina, Metslang, Helle, Pajusalu, Karl, Saar, Eva. 2022. Livonian polar questions in their areal context. *Eesti ja Soome-Ugri Keeleteaduse Ajakiri. Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics*. 13 (1), 121–155. <https://doi.org/10.12697/jeful.2022.13.1.05>
- Pokrotniece, Kornēlija (red.). 2007. *Latviešu literārās valodas morfoloģiskās sistēmas attīstība*. Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts.
- Smoczyński, Wojciech. 2018. *Lithuanian Etymological Dictionary*. Berlin: Peter Lang.

Deverbāli atvasinājumi ar piedēkli *-um-* vārdnīcā Tēzauris: semantiskās lomas un attieksmes

Kopš 2023. gada elektroniskajā vārdnīcā *Tēzauris* (pieejama: <https://tezauris.lv/>) (Grasmanis et al. 2023) tiek izstrādāts modelis, lai marķētu atvasinājumu semantiskās attieksmes ar to motivētājpārdiem (Lokmane et al. 2025). Šajā modelī semantiskās attieksmes tiek marķētas nevis vispārīgi starp vārdiem, bet starp konkrētām vārdu leksiskajām nozīmēm, turklāt semantisko attieksmi izsaka ar lomu pāri, piešķirot semantisko lomu gan motivētājpārda nozīmei, gan atvasinātā vārda nozīmei, piem., nozīmju pāri *atvasināt₂-atvasinājums₃* (apakšrakstā norādīti leksisko nozīmju numuri vārdnīcā *Tēzauris*) nozīmēm tiek piešķirtas semantiskās lomas DARĪT–REZULTĀTS. Modelis tiek pārbaudīts praksē, marķējot biežāk lietoto vārdu un to atvasinājumu semantiskās attieksmes. Rezultātu jau iespējams redzēt šo vārdu šķirklīos *Tēzaurā* nozīmju papildsadaļā „Saistītās nozīmes”.

Šajā referātā apskatīti šobrīd apstrādātie deverbālie atvasinājumi ar piedēkli *-um-* – to leksisko nozīmju semantiskās lomas sastatījumā ar šī vārda motivētājpārdu. Latviešu valodas gramatikās norādīts, ka deverbāliem atvasinājumiem ar piedēkli *-um-* raksturīgi vairāki semantiskie apakštipi (Nītiņa, Grigorjevs 2013, 242–243; Kalnača, Lokmane 2021, 137):

- 1) darbības rezultāts, piem., *griezums, norādījums*;
- 2) abstrakts jēdziens ar zināmu konkrētības pakāpi, kas norāda uz rezultātu, piem., *sacerējums, darījums, izsūtījums*;
- 3) konkrēts priekšmets, kas tapis ar motivētājpārdu nosauktās darbības rezultātā, piem., *sacepums, ievārījums, audums*;
- 4) konkrēta kvantitatīvi raksturojama pazīme, kuru vajadzības gadījumā var izsacīt skaitliskā izteiksmē, piem., *apgaismojums, kritums*;
- 5) vieta, piem., *lidums, izcirtums*.

Atvasinājumu semantikas modelī tas varētu atbilst semantiskajām lomām REZULTĀTS, ABSTRAKTS NOJĒGUMS, PRIEKŠMETS, PAZĪME, VIETA. Modelī loma REZULTĀTS nav dalīta sīkāk, tādēļ veidojas plaša kategorija, kurā ietilpst dažāda tipa darbības rezultāti, kas reizēm arī pārklājas ar citām semantiskajām lomām. Referātā aplūkots, kā šie semantiskie apakštipi realizējas konkrētās deverbālu atvasinājumu ar piedēkli *-um-* vārdu nozīmēs un ar kādām semantiskajām lomām tie ir marķēti, kā arī parādītas vēl citas semantiskās attieksmes, kādas konstatētas šobrīd marķētajos datos. Papildus analizēts, vai atvasinājuma nozīmes semantisko lomu ietekmē motivētājpārda, šajā gadījumā – verba, nozīmes semantiskā loma.

Pētījumā tiek izvirzīta hipotēze, ka deverbāliem atvasinājumiem ar piedēkli *-um-* iespējamas arī citas semantiskās lomas, kas nav minētas gramatikās, piem., STĀVOKLIS (*pagrimums₁*), CĒLONIS (*ierosinājums₂*), INSTRUMENTS (*aicinājums₁*) u. c., un ka šīs lomas vienā vārda leksiskajā nozīmē var pārklāties un nebūt nošķiramas.

Literatūra

- Grasmanis, Mikus, Paikens, Pēteris, Pretkalniņa, Lauma, Rituma, Laura, Strankale, Laine, Znotiņš, Artūrs, Grūzītis, Normunds. 2023. Tēzaurs.lv – the experience of building a multifunctional lexical resource. *Electronic lexicography in the 21st century (eLex 2023): Invisible Lexicography. Proceedings of the eLex 2023 conference*, 400–418.
- Kalnača, Andra, Lokmane, Ilze. 2021. *Latvian Grammar*. Rīga: University of Latvia Press. <https://doi.org/10.22364/latgram.2021>
- Lokmane, Ilze, Grasmanis, Mikus, Klints, Agute, Nešpore-Bērzkalne, Gunta, Pretkalniņa, Lauma, Paikens, Pēteris, Rituma, Laura, Stāde, Madara, Tauriņa, Evelīna. 2025. Towards a Derivational Semantics Resource for Latvian. *Proceedings of the 25th Nordic Conference on Computational Linguistics (NoDaLiDa)*. (Iespiešanā.)
- Nītiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red.). 2013. *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts.

Dominējošie regulārie sufiksi lietuviešu slenga hibrīdos

Referātā analizēti lietuviešu slenga angļu un slāvu izcelsmes hibrīdvārdi: darbības un īpašības vārdi. Pētījums atklāj, ka īpašības vārdi tiek pielāgoti lingvistiskajai sistēmai ar sufiksālo adaptāciju: hibrīdi veidojas pēc atvasinājumu modeļiem tāpat kā lietuviešu standartvalodā (Urbutis 1999, 15–16; Pakerys 2016, 239–269; Smetonienė 2016, 68–88). Noskaidrots, ka vizizplatītākais no angļu izcelsmes hibrīdiem slengā ir sufikss *-inis*, savukārt slāvu izcelsmes hibrīdos īpašības vārdi adaptēti ar šo sufiksu daudz retāk. Hibrīdu ar sufiksu *-iškas* izplatība ir dažāda: ar sufiksu *-iškas* angļu valodas izcelsmes hibrīdie īpašības vārdi ir adaptēti gandrīz divas reizes biežāk nekā slāvu izcelsmes.

Darbības vārdu adaptācijā visbiežāk lietotais sufikss ir *-inti*: hibrīdi veidojas no adaptētajiem pamatvārdiem, un tāpēc šādos gadījumos darbības hibrīdvārdi ir sufiksa *-inti* atvasinājumi tāpat kā lietuviešu standartvalodā (Pakerys 2002, 318; Pakerys 1991, 90). Divreiz vairāk ir adaptīvo hibrīdu, kas tiek morfoloģiski pielāgoti, aizstājot valodas donora atvasināto sufiksu. Reti sastopami citi sufiksi: *-uoti*, *-yti*, *-ėti*, *-auti*, ar kuriem atvasinājumu hibrīdus parasti veido no jau adaptēta pamata lietvārda slengā. Pētījums atklāj, ka aizgūvumi ar afiksālu adaptāciju vienmēr tiek pielāgoti valodas sistēmai, jo netika atklāti aizgūti darbības vārdi bez lietuviešu valodas afiksa: fonētiski pielāgoti aizgūtie darbības vārdi no angļu valodas ir reti sastopami un tiek izmantoti kā apstākļa vārdi. Nelielai daļai darbības vārdu nav pamatvārdu, tie ir morfoloģiski pielāgoti ar *-inti*. Vārdu aizgūšana var būt semantiski balstīta jaunajās nozīmēs, taču vairākus darbības vārdus var interpretēt kā modernus nestandarta valodas variantus. Lielākajai daļai darbības vārdu ar sufiksu *-inti* ir pamatvārdi. Jauno aizgūvumu adaptācija ir tieši saistīta ar biežākajiem lietuviešu pamatvalodas sufiksiem. Slenga leksikā ir tendence kopēt standarta valodu modeļus un integrēties lietuviešu valodas atvasinājumu paradigmās. Regulāri slenga atvasinājumi pārņem standartvalodas dominējošos sufiksus.

Literatūra

- Pakerys, Antanas. 1991. *Tarptautinių žodžių kirčiavimas*. Kaunas: Šviesa.
- Pakerys, Antanas. 2002. *Akcentologija: skaitvardis, įvardis, veiksmažodis, prieveiksmis*. D. 2. Vilnius: MELI.
- Pakerys, Jurgis. 2016. Morphological adaptation of adjectival borrowings in modern Lithuanian. *Baltistica*. 51 (2), 239–269.
- Smetonienė, Anželika. 2016. Slavizmai veiksmožodžiai ir slaviškos šaknies hibrīdai. *Acta Linguistica Lithuanica*. 74, 68–88.
- Urbutis, Vincas. 1999. Adaptacinė afiksacija. *Lietuvių kalbos enciklopedija*. Morkūnas, Kazys (red.). Vilnius: MELI.

Latviešu un lietuviešu vārddarināšanas termini

Par pētījuma avotiem izmantotas abu valodu valodniecības terminu vārdnīcas (KTŽ 1990; VPSV 2007), lietuviešu valodas enciklopēdija (LKE 2008), bet papildus izmantoti latviešu un lietuviešu vārddarināšanas mācību līdzekļos iekļautie terminu saraksti (Vulāne 1994; Keinys 1999), kā arī terminoloģijas mācību vārdnīca, kurā iekļauti lietuviešu un latviešu vārddarināšanas termini (MTŽ 2005). No jaunākām publikācijām jāmin praktiskā lietuviešu valodas gramatika „Praktinė bendrinės lietuvių kalbos gramatika“, kuras vārddarināšanas nodaļas autore ir Jolanta Vaskeliene (*Jolanta Vaskelienė*) (PBLKG 2024), „Latviešu valodas gramatika“, kuras sadaļas „Vārddarināšana” autore – Anna Vulāne (2013), kā arī kolektīvā latviešu terminoloģijas monogrāfija (TTVP 2024), kur skatīta terminu darināšana.

Pētījuma kontekstā jāpievērš uzmanība diviem strukturāli atšķirīgiem terminiem – latviešu valodas saliktenim, kas veidots no termina *vārds* (*vārddarināšana*), un lietuviešu valodas divkomponentu vārdkopai *žodžių daryba*, kas balstīta uz terminu *žodis* ‘vārds’ un *daryba* ‘darināšana’ apvienojumu.

Atskatoties uz lietuviešu vārddarināšanas terminu vēsturi, ir zināmi vairāku vārdaļu terminu autori, piem., Jons Juška (*Jonas Juška*) ieviesa terminus *šaknis* ‘sakne’ un *galūnė* ‘galotne’, vairāku terminu autors ir Kazimiers Jauņus (*Kazimieras Jaunius*), kurš lietuviski pārtulkoja latīņu terminus *sufiksas* un *prefiksas*: *priesaga* ‘piedēklis’, *priešdėlis* ‘priedēklis’ un sāka tos lietot 1911. gada gramatikā (populāri tie kļuva, pateicoties Kazimieram Būgam (*Kazimieras Būga*) un Jonam Jablonskim (*Jonas Jablonskis*)), kā arī ieviesa terminu *kamienas* ‘celms’ (Balašaitis 2010, 11–12). Arī latviešu valodniecības, tostarp vārddarināšanas, terminoloģijā laika gaitā ir notikušas pārmaiņas, piem., fiksētas jēdzieniskas atšķirības starp terminiem *galotne* un *izskaņa* (TTVP 2024, 266).

Zināmas pārmaiņas gan latviešu, gan lietuviešu vārddarināšanas terminoloģijā notiek arī mūsdienās. Kā redzams no vārddarināšanas terminu kopuma, sastopami dažādi sinonīmi: *priedėklis* jeb *prefikss*, *piedėkli* jeb *sufiksi*, *galotne* jeb *fleksija* (Vulāne 2013, 150) u. tml. Īpaši liela sinonīmu dažādība konstatēta lietuviešu valodas gramatikas terminu rādītājā (PBLKG 2024), piem., *dūrinys* (*sudurtinis žodis*, *kompozitas*) ‘saliktenis’, *vedinys* (*išvestinis žodis*, *derioatas*) ‘atvasinājums, atvasināts vārds, derivāts’. Citos avotos fiksētai viennozīmīgai vārdkopai ar ģenitīvu *darybos reikšmė* (KTŽ 1990, 43) ‘vārddarināšanas nozīme, derivatīvā nozīme’ (MTŽ 2005, 51) sinonīmiski dota forma ar īpašības vārdu *darybinė reikšmė* (PBLKG 2024), kas liecina, ka šīs valodniecības apakšnozares terminoloģija joprojām nav nostabilizējusies.

Avoti un literatūra

- Balašaitis, Antanas. 2010. Iš lietuviškų kalbotyros terminų istorijos. *Gimtoji kalba*. 5, 3–12.
- Keinys, Stasys. 1999. *Bendrinės lietuvių kalbos žodžių daryba*. Šiauliai: VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla.
- KTŽ 1990 – Gaivenis, Kazimieras, Keinys, Stasys. 1990. *Kalbotyros terminų žodynas*. Kaunas: Šviesa, 1990.
- LKE 2008 – Vytautas, Ambrazas (red.). 2008. *Lietuvių kalbos enciklopedija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- MTŽ 2005 – Kvašytė, Regina. 2005. *Mokomasis terminologijos žodynelis*. Šiauliai: VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla.
- PBLKG 2024 – Balčiūnienė, Asta, Drukteinis, Albinas, Kazlauskaitė, Rūta, Vaskelienė, Jolanta. 2024. *Praktinė bendrinės lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- TTVP 2024 – Baltiņš, Māris (red.). 2024. *Terminoloģija: teorija, vēsture, prakse*. Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds.
- VPSV 2007 – Skujiņa, Valentīna (red.). 2007. *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts.
- Vulāne, Anna. 1994. *Morfēmikas un vārddarināšanas termini*. Mācību līdzeklis. Rīga: Latvijas Universitātes Pedagoģijas fakultāte.
- Vulāne, Anna. 2013. Vārddarināšana. *Latviešu valodas gramatika*. Nitiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red.). Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts, 190–299.

Valodu kontaktu un tulkojumu ietekme latviešu reklāmu leksikā un vārddarināšanā

Pirmās latviešu valodā drukātās reklāmas presē parādās 19. gadsimta sākumā ar „Latviešu Avīžu” iznākšanu. „Latviešu Avīzes”, kā arī drukāto mediju pirmsākumi Latvijā kopumā ir plaši pētīti (piem., Zeiferts 1896; Zelče 2009, 2023), taču šajos pētījumos nav veltīta pienācīga uzmanība reklāmas valodai presē. Tai veltīti atsevišķi autores raksti (Ločmele 2023, 2024). Vēstures studiju kontekstā ir tapis Ojāra Stepena darbs par nacistu okupācijas atspoguļojumu sludinājumos II pasaules kara laikā (Stepens 2019), tomēr tas pievēršas sludinājumu saturam, cilvēku dzīves atspoguļojumam, nevis valodas īpatnībām.

Arī vārddarināšana latviešu valodā ir guvusi pētnieku lielu uzmanību (piem., Freimane 1993; Frīdenberga 2024; Kalnača 2017), savukārt reklāmas loma tajā nav plaši pētīta. Arī autores publikācijās par reklāmas tulkošanu un valodu vārddarināšanai līdz šim veltītas vien dažas nodaļas (Ločmele 2016, 2022).

19. gadsimtā dominējošā valoda, kas ietekmēja latviešu valodas leksiku, bija vācu. Līdzās tai gadsimta pēdējās desmitgadēs vērojama arī pieaugoša krievu valodas ietekme. Savukārt līdz ar tirdzniecības un ekonomikas izaugsmi 20. gadsimta laikā, šķiet, parādās arī franču un angļu valodas ietekme, tostarp arī tulkojumu rezultātā. Ar neatkarības atjaunošanu 1991. gadā angļu valodas ietekme strauji aug un kļūst dominējoša reklāmā. Tomēr arī krievu valoda saglabāja nozīmi ekonomisko un vēsturisko sakaru dēļ, reklāmas tiek tulkotas arī no tās. Pēc Krievijas visaptverošā iebrukuma Ukrainā 2022. gadā un tam sekojošajām sankcijām pret Krieviju krievu valodas kā avotvalodas funkcija reklāmā izzūd.

Reklāmas valodas, tostarp leksikas, kvalitāte pirmajā latviešu preses izdevumā „Latviešu Avīzes” laika gaitā uzlabojās, to kopa avīzes baltvācu redaktori – Vatsons, Kēlers, fon Rihters, Panteniuss. Tajā zināms pienesums bija arī tulkojumiem, jo sludinājumi nedēļas laikā pēc to iesniegšanas tika tulkoti latviešu valodā arī no vācu valodas (*Latviešu Avīzes*, 21. decembris, 1822, 4; sk. arī Ločmele 2023). Tā tika veidota latviskā kultūrtelpa. Arī mūsdienās reklāmas valodai tajā būtu jābūt skaistai un dzīvai.

Referātā tiks aplūkoti piemēri, kas ekscerpēti no 19. gadsimta latviešu preses sludinājumiem un parāda valodu mijiedarbību reklāmas leksikā.

Literatūra

Freimane, Inta. 1993. *Valodas kultūra teorētiskā skatījumā*. Rīga: Zvaigzne.

- Frīdenberga, Anna. 2024. Ieskats vārddarināšanas jautājumos Jāņa Endzelīna darbos. *Valoda: nozīme un forma*. 15, 75–94. <https://doi.org/10.22364/vnf.15.05>
- Kalnača, Andra. 2017. The construction non-prefixed verb + spatial adverb in Latvian. *Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics*. 8(1), 75–95. <https://doi.org/10.12697/jeful.2017.8.1.05>
- Ločmele, Gunta. 2016. Translator's role in advertisement translation in Latvia of 1920s and 1930s. *Meaning in Translation: illusion of precision*. Ilynska, Larisa, Platonova, Marina (eds.). Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 81–97.
- Ločmele, Gunta. 2022. Latvian Original Adverts and Translations in 1920s and 1930s. *Vertimo studijos*. 15, 30–46. <https://doi.org/10.15388/VertStud.2022.2>
- Ločmele, Gunta. 2023. Latviešu reklāmas veidošanās 19. gs. pirmajā pusē. *Latvijas Universitātes 81. starptautiskā zinātniskā konference. Humanitāro zinātņu fakultāte. Valodniecība. Literatūrzinātne. Folkloristika. Referātu tēzes*. Karapetjana, Indra, Kļaviņa, Paula (sast., red.). Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds, 15–17.
- Ločmele, Gunta. 2024. Advertising in Latvian press: from early editions to modern times. *Stridon: Journal of Studies in Translation and Interpreting*. 4(2), 55–78.
- Stepens, Ojārs. 2019. Reklāmas un sludinājumi laikrakstā „Tēvija” 1941. gadā kā vēstures avots. *Latvijas Universitātes Žurnāls. Vēsture*. 7/8, 72–86.
- Zeiferts, Teodors. 1896. *Mūsu laikrakstu virzieni*. Rīga: Arthur von Grothuss.
- Zelče, Vita. 2009. *Latviešu avižniecība: Laikraksti savā laikā un sabiedrībā (1822–1865)*. Rīga: Zinātne.
- Zelče, Vita. 2023. Laikraksts „Latviešu Avīzes” – jaunais medijs. Tā laiktelpa un laiklīnija. *Zinātniskie raksti*. 11 (XXXI), 111–133.

Daudznozīmīgu atvasinājumu un to motivētājvārdu semantiskās attieksmes

Vārddarināšana ir process, kurā vienlīdz svarīga gan formālā, gan semantiskā puse. Tradicionāli vārddarināšanas teorijā vairāk uzmanības pievērsts formālajam aspektam (Kotowski, Plag 2023, 1), tomēr mūsdienu valodniecībā uzmanības centrā nonāk derivatīvā semantika (sk., piem., Deksne 2021; ten Hacken, Panocová 2024). Vārddarināšanas semantiku var skatīt no dažādiem viedokļiem: 1) afiksu semantika, tai skaitā afiksu daudznozīmība (sk., piem., Kalnača, Pakalne 2023), 2) atvasināšanā iesaistīto leksisko vienību – gan motivētājvārda, gan atvasinājuma – semantika. Šajā pētījumā uzmanība pievērsta atvasinājumu un to motivētājvārdu kā veselu leksiskās sistēmas vienību daudznozīmībai.

Elektroniskajā vārdnīcā *Tēzauris* (pieejama: <https://tezaurs.lv/>) (Grasmanis et al. 2023) biežāk lietoto vārdu šķirkļiem pakāpeniski tiek pievienota informācija par derivatīvi saistītajiem vārdiem, t. i., saites uz šķirkļa vārda atvasinājumiem vai motivētājvārdu. Tāpat tiek sastatītas atbilstošās motivētājvārda un atvasinājuma nozīmes, t. i., tiek pievienota semantiskā saite starp konkrētu motivētājvārda nozīmi un konkrētu atvasinājuma nozīmi. Atšķirībā no drukāto vārdnīcu tradīcijas *Tēzaurā* plašāk tiek iekļauti arī regulāro atvasinājumu šķirkļi (piem., deverbāli lietvārdi ar izskaņu *-šana*) gan tāpēc, lai valodas lietotājam vai apguvējam būtu vieglāk atrast vajadzīgo vārdu, gan arī tāpēc, ka šo atvasinājumu nozīmju sistēma bieži vien pilnībā neatbilst motivētājvārda nozīmju sistēmai.

Vārddarināšanas semantika ir interesanta ar to, ka tajā savijas regulārais ar neregulāro, paredzamais ar neparedzamo. Pat regulārā vārddarināšanā tādi gadījumi, kad katrai motivētājvārda nozīmei atbilst viena un tikai viena atvasinājuma nozīme, ir reti. Piem., vārdam *mācīties* ir divas nozīmes ar vairākām nozīmes niansēm, tieši tāpat kā šī vārda atvasinājumam *mācīšanās* (<https://tezaurs.lv/>).

Biežāk vērojama asimetrija starp derivatīvi saistīto vārdu nozīmju sistēmām, kas var izpausties divējādi. Pirmkārt, atvasinājumam ir semantiskas saites ar dažām, bet ne visām motivētājvārda nozīmēm. Piem., vārdam *dejot* ir viena nozīme ar piecām nozīmes niansēm, bet šī vārda atvasinājumam *dejoņš* – viena nozīme un viena nozīmes nianse, un tās abas tieši izriet no motivētājvārda nozīmēm. Otrkārt, atvasinājumam ir nozīmes, kam nav tiešu semantisku saišu ne ar vienu motivētājvārda nozīmi – tās tieši vai

pastarpināti veidojušās no atvasinājuma pamatnozīmes un ir specifiskas. Piem., atvasinājumam *darījums* ir trīs nozīmes, no kurām tikai viena izriet no motivētātvārda *darīt* nozīmes (<https://tezaurs.lv/>). Līdzīgas asimetriskas attieksmes veidojas starp vārdu *darīt* un *darīšana*, *zināt* un *zināšana*, *saldēt* un *saldējums*, *mācīt* un *mācītājs*, kā arī daudzu citu motivētātvārdu un to atvasinājumu nozīmēm.

Kā pirmajā, tā otrajā grupā iespējami gadījumi, kad regulārā atvasinājuma nozīme (teorētiski tai vajadzētu būt vārda pamatnozīmei) mūsdienu valodā nav sastopama vai sastopama reti. Piem., vārda *laidums* sagaidāmā pamatnozīme būtu rezultāta nozīme, kas saistāma ar motivētātvārda *laist* semantiku, tomēr vienīgā šī vārda nozīme ‘tilta daļa no viena balsta līdz otram’ ir specifiska un tieši neizriet ne no vienas motivētātvārda nozīmes (<https://tezaurs.lv/>). Tādā gadījumā abas leksēmas *Tēzaura* šķirkļos saista morfoloģiskā vārddarināšanas saite, bet tiešas semantiskas saites starp vārdu nozīmēm netiek fiksētas.

Tēzaura papildināšana ar derivatīvi saistītajiem vārdiem notiek Latvijas Zinātnes padomes projektā „Latviešu valodas skaitļojamo leksisko resursu attīstīšana dabiskās valodas sapratnei un tekstradei” (lzp-2022/1-0443).

Literatūra

- Deksne, Daiga. 2021. *Priedēkļverbu semantika un funkcionalitāte latviešu valodā*. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte. Pieejams: <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/57128>
- Grasmanis, Mikus, Paikens, Pēteris, Pretkalniņa, Lauma, Rituma, Laura, Strankale, Laine, Znotiņš, Artūrs, Grūzītis, Normunds. 2023. *Tēzaur.lv – the experience of building a multifunctional lexical resource. Electronic lexicography in the 21st century (eLex 2023): Invisible Lexicography. Proceedings of the 2023 conference*, 400–418.
- Hacken, Pius ten, Panocová, Renáta. 2024. *Word Formation as a Naming Device*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Kalnača, Andra, Pakalne, Tatjana. 2023. Latviešu valodas lietvārdu darināšanas piedēkļu daudznozīmība teorētiskā skatījumā. *Valoda: nozīme un forma*. 14, 53–73. <https://doi.org/10.22364/vnf.14.05>
- Kotowski, Sven, Plag, Ingo. 2023. The semantics of derivational morphology: Introduction. Kotowski, Sven, Plag, Ingo (eds.). *The Semantics of Derivational Morphology*. Berlin / Boston: De Gruyter, 1–14. <https://doi.org/10.1515/9783111074917>

Daugiareikšmiškumas priesagos *-ynas* vedinių daryboje

Darybos afiksų daugiareikšmiškumas plačiau prasme apima homonimiją ir polisemiją ir yra būdingas daugeliui lietuvių kalbos darybos formantų (Murmulaitytė 2022). Vienas iš tokių yra lietuviška priesaga *-ynas*, su kuria daromi vardažodinės ypatybės turėtojų ar asmenų pagal kilmę bei gyvenamąją vietą pavadinimai (*kaimynas*), tačiau daug dažniau dabartinėje lietuvių kalboje ją turi vietos ir kuopinių pavadinimų reikšmę turintys vediniai. Šiame tyrime bus sinchroniškai analizuojama šių dviejų darybos kategorijų 520 priesagos *-ynas* vedinių, pusiau automatinio būdu išrinktų iš vieno naujausių ir didžiausių internetinio lietuvių kalbos tekstyno „LTtnten2021“, kuris prieinamas „Sketch Engine“ skaitmeninėje platformoje.

Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje (2005) pabrėžiama, kad kuopiniai priesagos *-ynas* vediniai yra tie, kuriuose nėra jokio vietos reikšmės aspekto, o S. Keinio (2005, 70) yra nurodoma, kad „kuopinės reikšmės atspalvis dažnai būdingas ir vediniams, kurie laikomi vietų pavadinimais“. Kuopinių pavadinimų darybos kategorija, apskritai, laikoma nykstančia, ypač dėl polinkio vietoj darinio tiesiog rinktis paprasto žodžio daugiskaitą (Ambrasas 2000), todėl natūraliai kyla klausimas, ar iš tiesų priesaga *-ynas* vis dar yra daugiareikšmė, jeigu ją vertintume pagal šiuo metu vykstančius darybos procesus, ar su ja dar vis daroma grynai kuopinę reikšmę turinčių žodžių, kas yra jų darybos pamatas ir kt. Atsižvelgiant į dviejų skirtingų – vietos ir kuopos – semantinių požymių dermę ir konkurenciją vienodos priesagos vediniuose keliamas tikslas išsiaiškinti priesagos *-ynas* daugiareikšmiškumo apraiškas šiuolaikinėje lietuvių kalbos daryboje, tyrimą grindžiant tekstynų lingvistikos metodologija, leidžiančia gauti realią ir gausią empirinę medžiagą ir darinio semantikai atskleisti būtiną skirtingą vartoseną iliustruojanti kontekstą.

Tyrimo rezultatai patvirtina, kad tarp priesagos *-ynas* vedinių vyrauja vietos pavadinimai, kurių darybos reikšmę galima būtų nurodyti kaip „vieta, kurioje yra gausu pamatiniu žodžių įvardytų daiktų“. Pagal pamatinių žodžių semantiką juos galima skirstyti į įvardijančius natūralias augavietes (*drebulynas, klevynas, baltalksnynas*) ar vaismedynus, tarp kurių yra neseniai Lietuvoje pradėtų intensyviau auginti maistinių ar dekoratyvinių augalų plotų, sodų, parkų ir pan. pavadinimai (*aktinidynas, šilauogynas*); vietų, kur gyvena ar auginami, veisiami įvairūs laukiniai ir naminiai gyvūnai (*stumbrynas, šinšilynas*), paukščiai (*tilvikynas, sakalynas, kalakutynas*); gamtos vietos, kuriose daug joms būdingų daiktų, uolienuų ir pan. (*kopynas, raistynas, žvyrynas*). Tarp tokio tipo vedinių nemažai yra ir tokių, kurių reikšmėje

pirmenybė teikiama vietai, nors akivaizdžiai suprantama, kad jie susiję ir su gupe, būriu tam tikro požymio vienijamų asmenų ar kitokių gyvų būtybių (*elgetynas, našlaitynas*). Tekstyno specifika, jį sudarančių šaltinių pobūdis lėmė, kad jame daug stilistiškai žymėtos, žargoninės (*dailiokynas, filologynas, studentynas*), neigiamai konotuotos, net įžeidžiančios ar vulgarios, įprastai socialinių medių tekstuose, jų komentaruose, tinklaraščiuose randamos leksiko (neretai perkeltinės reikšmės ar netaisyklingos rašybos), tarp kurių išsiskiria Rusijos politiką, gyvenimo būdą perteikiantys vediniai (*brežnevynas, kremlynas, maskolynas, matrioškynas, rusynas* ir kt.), Lietuvos ar Europos Sąjungos politinio gyvenimo vertinimo atspindžiai ir pan. Kitos reikšmės vedinių ar padarytų ne iš daiktavardžių, o kitų kalbos dalių (*knibždynas, margynas*), yra daug mažiau. Pavieniai yra grynai vietos reikšmę turintys -ynas vediniai, pvz., *veislynas*.

Grynai kuopiniais, sankaupa, telkinį, junginį, būrį ar pan. vienetų objektų pavadinimais, laikytina tik apie 6 proc. vedinių. Tarp jų vyrauja su filologija (*balsynas, priebalsynas, raidynas, sąvokynas*), medicina (*ląstelėlynas, riebalynas*) ar kitų sričių susijusi terminija. Vis dėlto, net ir toks nedidelis kuopinės reikšmės priesagos -ynas vedinių skaičius neleidžia teigti, kad *nomina collectiva* yra nykstantys, nes vis dar randasi su ja išvestų leksikalizuotų naujadarų.

Literatūra

- Ambrazas, Saulius. 2000. *Daiktavardžių darybos raida*. D. 2: Lietuvių kalbos vardažodiniai vediniai. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Ambrazas, Vytautas (red.) 2005. *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Keinys, Stasys. 2005. Priesaginė lietuviškų terminų daryba. *Dabartinė lietuvių terminologija*. Vilnius: LKI leidykla, 21–76.
- Murmulaitytė, Daiva. 2022. Darybos formantų homonimiškumas ir jo žymėjimas žodžių darybos žinyne. *Acta Linguistica Lithuanica*. 87, 200–223. <https://doi.org/10.35321/all87-10>

Creative word formation in Albert Einstein's instagram profile

Each act of word formation is seen as a creative process by a language user, driven by the need of a speech community to name new objects. This reflects the adaptive nature of language in meeting the communicative needs of the community (Körtvélyessy et al. 2022, 37). In this study, our chosen speech community consists of users of Albert Einstein's Instagram profile, which we accidentally came across. Albert Einstein, a German-born physicist renowned for developing the theory of relativity, transformed our understanding of space, time and gravity. Instagram users often coin neologisms, creatively blend words, use abbreviations and internet slang to communicate more efficiently. We aim to investigate the creative word formation processes used in Albert Einstein's Instagram profile comments.

We classified the words used on Albert Einstein's Instagram into institutionalized and non-institutionalized (more on institutionalization cf. Hohenhaus 2005, 359–362). Institutionalized words are recognized and used by the speech community, attested in dictionaries and other sources, e.g., *pls* 'please' OED. Non-institutionalized words have limited niche usage and are not included in dictionaries or other sources, e.g., *peace of sheat* 'piece of shit'. Non-institutionalized words may disappear or evolve into institutionalized ones. In other words, institutionalized words are established, whereas non-institutionalized words are unattested occasionalisms or nonce words coined for a particular occasion (cf. Mattiello 2017).

This study uses a qualitative approach to analyse occasionalisms and established words found in comments on Albert Einstein's Instagram profile posts in 2023. A total of 102 words were collected from user comments, excluding repeated expressions. The data collection focused on identifying and categorizing innovative linguistic expressions based on word formation processes. Each word was then verified for institutionalization by consulting the Oxford English Dictionary (OED). Expressions not recognized by the OED were cross-referenced with Urban Dictionary (UD) to check their informal or non-institutionalized usage. This dual verification ensured a comprehensive classification of data into recorded and recognized versus unattested occasionalisms or nonce words.

Our preliminary findings show that 68% of words are institutionalized, e.g., *OMG* 'oh my God!', whereas only 32% are non-institutionalized, e.g., *one of mYH FaV's* 'one of my favorites'. Albert Einstein's profile users use eight creative word formation processes: respelling (e.g., *wut* 'what,' *YUP* 'yes'), clipping (e.g., *collab* 'to collaborate' OED), semantic shift (e.g., *dawg*

‘another term to call your friends’ UD), compounding (e.g., *numbnut* ‘a fool, an idiot’ OED), initialisms (e.g., *LOL* ‘laughing out loud’ OED), blending (e.g., *Twitterati* ‘users of the social networking service Twitter, especially those who post frequently or have high numbers of followers’ OED), derivation (e.g., *homie* ‘a best friend for life’ UD, *reboot* ‘to restart’ OED), acronyms (e.g., *GOAT* ‘greatest of all time’ OED).

References

- Hohenhaus, Peter. 2005. Lexicalization and institutionalization. *Handbook of Word-Formation*. Štekauer, Pavol, Lieber, Rochelle (eds.). Dordrecht: Springer, 353–373.
- Körtvélyessy, Livia, Štekauer, Pavol, Kačmár, Pavol. 2022. *Creativity in Word Formation and Word Interpretation: Creative Potential and Creative Performance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mattiello, Elisa. 2017. *Analogy in Word-formation: A Study of English Neologisms and Occasionalisms*. Berlin: Mouton de Gruyter.

Data sources

- Albert Einstein’s Instagram Profile*. Available at: <https://www.instagram.com/alberteinstein?igsh=bzJxcXU5ODY2N24y>. Accessed 12.12.2025.
- OED – *Oxford English Dictionary*. Available at: <https://www.oed.com/>. Accessed 24.01.2025.
- UD – *Urban Dictionary*. Available at: <https://www.urbandictionary.com/>. Accessed 24.01.2025.

Galūniniai asmenų pavadinimai – natūrali raida ir ekstralingvistiniai iššūkiai

Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyne (ND) teikiami galūniniai naujadarai rodo, kad lietuvių kalboje daugėja galūnės *-ė* feminityvų, plečiasi jų darybos reikšmė (Murmulaitytė 2021, 58–59; Aleksaitė 2022, 232–233; Miliūnaitė 2022, 290–292). Anksčiau su šia darybos priemone dažniausiai buvo daromi patelių pavadinimai, pvz., *vilkė* ← *vilkas*, *balandė* ← *balandis*. Jų ir toliau daugėja, nauji sistemiškai daromi iš retų ar egzotinių gyvūnų pavadinimų, pvz., *strutė* ← *strutis*, *begemotė* ← *begemotas*. Tačiau su šia galūne daugiau daromasi ir žmonių ar personifikuotų būtybių pavadinimų pagal moterišką lytį, pvz., *urėdė* ← *urėdas*, *viršilė* ← *viršila*. Siekis išryškinti moteriškumą toks stiprus, kad pamatiniais tampa ir lyties semos neturintys žodžiai, pvz., *kūdikė* ← *kūdikis*, *subjektė* ← *subjektas*, *zombė* ← *zombis* ir kt. Savo ruožtu, randasi pavadinimų pagal vyriškos lyties skirtumą, okaziškai padarytų su naujomis galūnėmis *-ius* (*auklius* ← *auklė*), *-as* (*mūzas* ← *mūza*), *-is* (*seselis* ← *seselė* ‘slaugytoja’). Tai yra natūrali kalbos raida, atliepiant jos vartotojų poreikį ir ieškant naujų priemonių išreikšti, pažymėti realios lytiškumą.

Kas kita, kai kalbą bandoma reguliuoti dėl ekstralingvistinių ideologinių ir pan. priežasčių (globalizmas, feministinis lingvistinis aktyvizmas, genderizmas, įvairios diskriminacijos, žmogaus teisės ir kt.). 2023 m. Lietuvos Respublikos Seimui pasiūlyta įteisinti galimybę „suteikti moterišką pavardę su galūne *-a* ar *-ia*, daromą iš vyriškos pavardės, turinčios galūnę *-a* ar *-ia*“; plg. *Šarka* (vyro pavardė) ir **Šarka* (moters pavardė). Remtasi 2003 m. įteisintos nepriesaginės moterų pavardžių darybos su galūne *-ė* (*Butkė* ← *Butkus*, *Vitkauskė* ← *Vitkauskas*) išimtimi, kai vyro ir moters pavardės formaliai sutampa (pvz., *Kiaunė*). Motyvuojant tariama dalies moterų diskriminacija, siekta reformuoti unikalią lietuviškų pavardžių sistemą, sukelti ir didesnių grėsmių lietuvių kalbos žodžių darybos bei morfologijos sistemiskumui. Dabar visos lietuviškos moterų pavardės su priesagomis ar vienintele minėta galūne *-ė* yra žodžių darybos iš vyrų pavardžių rezultatas, o siūlomos moterų pavardės su galūne *-a* būtų perimta tėvo ar vyro pavardė. Tai iš esmės kitas ir lietuvių kalbai svetimas moteriškų pavardžių radimosi būdas. Turint precedentą, reforma būtų plečiama išleidžiant į lietuvių kalbą vadinamąjį anglosaksišką modelį, pagal kurį tiek vyrai, tiek moterys šeimoje turi vieną pavardę. Ilgainiui dalis moterų pavardžių taptų nelinksniuojamos (pvz.,

*Kazlauskas, *Adomaitis), tai, savo ruožtu, paveiktų ir sintaksę, žodžių ryšius sakinyje, trukdytų ir apsunkintų bendravimą.

Šis bandymas reformuoti lietuviškų pavardžių sistemą ne tik sukėlė audringų diskusijų ir parodė ryškų visuomenės susiskaidymą šiuo klausimu. Kalbininkams taip pat teko atsigręžti į iki šiol miglotai aiškintą atvejį, kai nepriesaginės moterų pavardės formaliai sutampa su galūnė -ė turinčiomis vyrų pavardėmis, pvz., *Kiaunė, Paukštė, Bložė* ir pan. (Murmulaitytė 2023, 131–132). Vienur jų ryšys laikomas žodžių daryba (PBLKG 2024, 426), tačiau tokia traktuotė turi ir nemažai kontrargumentų.

Literatūra

- Aleksaitė, Agnė. 2022. Naujieji pavadinimai pagal lyties skirtumą. *Acta Linguistica Lithuanica*. 87, 224–244. Prieiga internete: <https://journals.lki.lt/actalinguistica-lithuanica/article/view/2193/2297>
- Miliūnaitė, Rita. 2022. *Įvairuojantys ir nauji lietuvių kalbos reiškiniai XXI a. pradžioje: sistematika ir pokyčių kryptys*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Murmulaitytė, Daiva. 2021. Lietuvių kalbos naujažodžiai lyties išraiškos aspektu. *Lietuvių kalba*. 16, 51–69. Prieiga internete: <https://www.zurnalai.vu.lt/lietuviu-kalba/article/view/24927/24771>
- Murmulaitytė, Daiva. 2023. Moterų pavardžių reforma lietuvių kalbos žodžių darybos aspektu. *Acta Linguistica Lithuanica*. 89, 123–144. Prieiga internete: <https://journals.lki.lt/actalinguistica-lithuanica/article/view/2281/2352>
- ND – *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynas*. Tęstinis internetinis žinynas nuo 2011 m. Miliūnaitė, Rita (sud.), Aleksaitė, Agnė (reng.). Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga internete: <https://ekalba.lt/naujazodziai/>
- PBLKG 2024 – Balčiūnienė, Asta, Drukteinis, Albinas, Kazlauskaitė, Rūta, Vaskelienė, Jolanta. 2024. *Praktinė bendrinės lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. Prieiga internete: https://www.vlkk.lt/media/public/file/Leidiniai/Praktin%C4%97_lietuvi%C5%B3_kalbos_gramatika_Epdf.pdf

Kuģu nosaukumi latviešu valodā

Dodoties jūrā, cilvēks ir iemācījies sadzīvot ar dabu, laikapstākļiem un fizikas likumiem, spējot ne tikai noturēties virs ūdens, bet arī tos izmantot savā labā – pāravadādot dažādas preces un produktus, kurus nav iespējams nogādāt pa sauszemi. Tas ir iespējams, pateicoties dažādiem kuģu tipiem – bagarmašīnām, tankkuģiem, gāzvedējiem, refrīžeratorkuģiem, pasažieru, ledlaužu, sauskravas, zvejas kuģiem u. c. (Andersons 1983, 555).

Katram kuģu tipam ir savs izmantošanas mērķis, vajadzība un spējas, lai nogādātu dažādas kravas, veiktu darbus jūrā un transportējot pasažierus u. c. Līdz ar plašo kuģu tipu klāstu ir radušās arī atpūtas laivas un jahtas, kas ļāvušas cilvēkiem ne tikai strādāt plašajos pasaules ūdeņos, bet arī tos baudīt un dzīvot tajos, pavadot pārgājienos pat vairākus mēnešus un gadus (Krastiņš 2019).

Kuģi, tāpat kā sauszemes pārvietošanās līdzekļi, ir reģistrēti kuģu reģistrā. Mūsdienā Latvijas kontekstā kuģu reģistrs tika nodibināts 1991. gada septembrī kā Latvijas Republikas Satiksmes ministrijas Jūrniecības departamenta struktūrvienība ar mērķi risināt kuģu reģistrācijas un to saistītos jautājumus. Piem., 1993. gadā Latvijas kuģu reģistrā ir reģistrēti 661 dažādu tipu kuģis (Frīdberga 2000, 107). Kuģu atpazīšanai izmanto burtu un ciparu kombinācijas, kā arī to reģistrētos nosaukumus, piem., „Pērle”, „Tūja”, „Tālava”, „Estere” u. c. Jāatzīst, ka šie nosaukumi ir oficiāli reģistrēti, tos nevar uzskatīt par nosaukumiem sarunvalodā.

Tomēr sarunvalodā neatkarīgi no kuģa, jahtas vai laivas tipa tos dēvē arī par *kurpēm*, *tupelēm*, *zābakiem*, *ziepju traukiem* u. c.

Šī referāta mērķis ir apkopojot un klasificējot apzināt kuģu tipa saikni ar tā nosaukumu sarunvalodā un skaidrot iespējamās rašanās cēloņus. Tas ir sarežģīts uzdevums ne tikai mutvārdu jeb „gaistošās leksikas”, bet arī ierobežotās informācijas pieejamības dēļ. Informācija par kuģu nosaukumiem iegūta 2025. gada janvārī, izmantojot Latvijas Vēstures un kuģniecības muzeja sniegtos datus, kā arī pētot teorētisko literatūru par kuģniecību Latvijā un intervējot Latvijas ostu, kuģu būvētavu darbiniekus un kuģu entuziastus.

Literatūra

Andersons, Edgars. 1983. *Latvijas bruņotie spēki un to priekšvēsture*. [b.v.]: Daugavas Vanagu apgāds.

Frīdberga, Maija. 2000. *Latvijas Jūrniecības gadagrāmata 1999–2000*. Rīga: Latvijas Jūrniecības savienība.

Krastiņš, Edmunds. 2019. *Kuģniecība Latvijā*. Rīga: Autora apgāds.

Apstākļa vārdu ar formantu *-i* vārddarināšanas motivācija: korpusa dati

„Latviešu valodas morfēmu un vārddarināšanas modeļu datubāzes (LVMVD)” (pieejams: <https://www.dlmdm.lu.lv/>) vārddarināšanas attieksmju marķēšanas posmā ir aktualizējies jautājums par apstākļa vārdu ar formantu *-i* vārddarināšanas tipiem un motivāciju, sevišķi saistībā ar zema biežuma vārdiem, jo daļa no tiem ir varbūtēji jauni darinājumi. Datubāze ir balstīta uz „Līdzsvarotā mūsdienu latviešu valodas tekstu korpusa (LVK2018)” datiem. Šobrīd tajā ir vairāk nekā trīs tūkstoši apstākļa vārdu, un daudziem no tiem ir formants *-i*. Mūsdienu latviešu valodā šis formants ir arī produktīvākais jaunu apstākļa vārdu atvasināšanas līdzeklis.

Latviešu valodas gramatikas norāda, ka apstākļa vārdus ar *-i* darina no īpašības vārdiem un divdabjiem (Ahero et al. 1959, 706–714; Nītiņa, Grigorjevs 2013, 295; Kalnača, Lokmane 2021, 324–325). Pats formants *-i* no vēsturiskā viedokļa ir sena īpašības vārdu nekatras dzimtes vienskaitļa lokatīva galotne (Ahero et al. 1959, 706), tātad diahroniskā skatījumā apstākļa vārdi ar formantu *-i* kā grupa vai klase ir cēlušies no šīs īpašības vārdu formas. Savukārt sinhroniskā skatījumā (attiecībā pret konkrētā vārda darināšanas brīdi) to, ka apstākļa vārdi ar *-i* uzskatāmi par atvasinātiem no īpašības vārdiem vai divdabjiem, pamato vārdu semantika un vārddarināšanas ķēdes koncepcija. Saskaņā ar to radniecīgi vārdi izkārtojas vārddarināšanas ķēdēs pēc secīgas vārddarināšanas motivācijas (Kalme, Smiltnece 2001, 43), un apstākļa vārdi ar *-i* parasti ir pēdējais šādas ķēdes posms, tostarp pēc formālās struktūras. Piem., lai būtu iespējams atvasināt apstākļa vārdus *kait-ē-j-oš-i*, *protest-ē-j-oš-i*, *toniz-ē-j-oš-i* vai *trauksm-ain-i*, *veikalniec-isk-i*, *ziwsaimniec-isk-i*, vispirms nepieciešami attiecīgie divdabji un īpašības vārdi.

Liela apjoma datu pārskatīšana un marķēšana sniedz iespēju vēlreiz izskatīt, grupēt un analizēt apstākļa vārdus ar formantu *-i* pēc dažādām pazīmēm – formālās uzbūves, semantiskām attieksmēm ar radniecīgiem vārdiem, arī biežuma u. c. Vienlaikus iespējams apsvērt, kādi vārddarināšanas motivācijas veidi un vārddarināšanas tipi ir pārstāvēti un vai par jaunatvasināma apstākļa vārda ar formantu *-i* motivētārvārdu vienmēr kļūst īpašības vārds vai divdabis. Tas attiecas arī uz gadījumiem, ja šāds īpašības vārds vai divdabis nav plaši lietots un attiecīgi nav pieejams kā „gatavs” motivētārvārds apstākļa vārda darināšanas brīdī noteiktā situācijā. Piem., ja runātājam rastos nepieciešamība teikuma vajadzībām atvasināt apstākļa vārdus *kapibariski*, *binturongiski*, *racējcirceniski* vai *drudžēzeliski* kāda raksturīga kustības veida attēlošanai,

vai tas nozīmētu, ka vispirms būtu jāatvasina attiecīgie īpašības vārdi vai arī tomēr apstākļa vārdus iespējams darināt uzreiz no attiecīgiem lietvārdiem ar piedēkli *-isk-* un formantu *-i*? Tāds pats jautājums daļā gadījumu rodas saistībā ar saliktiem apstākļa vārdiem ar formantu *-i*, šķirot atvasināšanu ar saliktu īpašības vārdu kā motivētājevārdu no saliktoņdarināšanas ar apstākļa vārdu ar formantu *-i* saliktoņa otrajā daļā, sal. (1) un (2):

- (1) *aukstbalti, augstbalti, dzeltenvaskaini*
- (2) *kampaņveidīgi, tēžveidīgi*: ‘kampaņas veida’, ‘tēžu veida’ à *kampaņveida, tēžveida* (GEN)/ *kampaņveidīgs, tēžveidīgs* (ADJ) à *kampaņveidīgi, tēžveidīgi* (ADV) vai ‘kampaņas veidā’, ‘tēžu veidā’ à *kampaņveidīgi, tēžveidīgi* (ADV)

No līdzīga skatpunkta ir noderīgi aplūkot arī internacionālas un neoklasiskas vārddaljas, kas ietver apstākļa vārdus ar formantu *-i* un kur attiecīgais īpašības vārds vai divdabis latviešu valodā netiek lietots vai tiek lietots maz. Tikpat svarīga kā apstākļa vārda un īpašības vārda salīdzinošais biežums apstākļa vārdu motivācijas noteikšanā ir semantika jeb dažādi semantisko attieksmju veidi starp apstākļa vārdu ar formantu *-i*, attiecīgo īpašības vārdu un to varbūtējo motivētājevārdu.

Referāta mērķis ir, balstoties uz datubāzē iekļauto apstākļa vārdu kopumu un korpusa LVK2018 datiem, piedāvāt kritērijus zema biežuma produktīvi darinātu apstākļa vārdu vārddarināšanas motivācijas novērtēšanai papildus valodā plaši pārstāvētajai īpašības vārdu un divdabju motivācijai.

Literatūra

- Ahero, Antonija et al. 1959. *Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika*. I. Rīga: LPSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība.
- Kalme, Vilma, Smiltnece, Gunta. 2001. *Latviešu literārās valodas vārddarināšana un morfoloģija*. Liepāja: LiePA.
- Kalnača, Andra, Lokmane, Ilze. 2021. *Latvian Grammar*. Rīga: University of Latvia Press. <https://doi.org/10.22364/latgram.2021>
- Nitiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red.). 2013. *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts.

Canonic and non-canonic conversion in Latvian

Following the approach of canonical typology (Corbett 2005), I propose to distinguish canonic and non-canonic conversion in Latvian and other similar languages by applying the following criteria: (A) identity of form, (B) word-class change, and (C) absence of dedicated derivational affixes. (A) and (B) are widely recognized in the literature on conversion, while (C) is either understood as covered by (A) or is mentioned explicitly (Bauer 1983, 32; Bauer & Valera 2005; Štekauer et al. 2012, 213–223; Valera 2014, 154; 2015, 322; Martsa 2020).

Full identity of form and positive realization of (B) and (C) is found in conversion of non-inflecting word-classes, e.g., *līdz* _{Prep} ‘until, up to’ → *līdz* _{Conj} ‘until’, *tik* _{Ptc} ‘only, just’ → *tik* _{Conj} ‘but, however’, *blakus* _{Adv} ‘close by, in proximity’ → *blakus* _{Prep} ‘next to’. Deviations from this canon are found in word-class changing and word-class retaining conversion of inflecting words which obligatorily change inflection patterns and their base stems are optionally affected by vowel, consonant, tone alternations, and truncation. I suggest that the inflection patterns are altered through: (1) paradigm assignment and (2) paradigm adjustment.

In the case of paradigm assignment, the inflectional paradigm of the input is replaced with that of the output and in many cases, no other alteration of the base stem occurs, e.g., *aûg-t* _V ‘to grow (intr.)’ → *aûg-s* _N ‘plant’, *liksm-s* _{Adj} ‘joyful’ → *liksm-e* _N ‘joy’, *kañdidât-s* _N ‘(male) candidate’ → *kañdidât-e* _N ‘(female) candidate’. When modifications of the base stem do occur, they are vowel, consonant, and tone alternations that move the results of the conversion one more step away from the canon defined above, e.g., *iespiêd-* _V ‘to press into’ → *iespaîd-s* _N ‘impression, influence’ (vowel alternation), *çilvêk-s* ‘human’ _N → *çilvêc-e* _N ‘humanity’ (consonant alternation), *têik-t* _V ‘to tell’ → *teik-a* _N ‘tale’ (tone alternation), *apgâd-â-t* ‘to provide’ → *apgâd-e* ‘provision’ (truncation of the final suffix of the base). Such cases in Latvian linguistics are usually listed under “derivation by suffixal endings”, “(in) flectional derivation”, “derivation by means of endings” etc. (Ahero et al. 1959, 81, 159–170; Nitiņa & Grigorjevs 2015, 201, 245; Skujiņa 2007, 114; Kalnača & Lokmane 2021, 63, 66, 137–140), but see Soida (2009, 72) where such processes are mentioned as belonging to “conversion in a wider sense” (with word-class change only).

When the paradigm of the input is adjusted, it is mostly restricted because the output has less paradigm cells than the input, for example, when adjectives are turned into nouns, they lose one gender paradigm and

inflection for grade, as in, e.g., *vecâki* ‘older’ (nom. pl. masc.) → *vecâki*_N ‘parents’, where masc. pl. paradigm of the adjective becomes the paradigm of the output noun. A radical case of paradigm restriction is a total elimination of it when a particular paradigm cell is transferred into another non-inflecting word class, e.g., loc. sg. *reĩz-ẽ*_N ‘at time’ (case form of the noun *reĩz-e* ‘time, occasion’) → *reĩz-ẽ*_{Adv} ‘at the same time’, converb *bèidz-õt*_V ‘(while) finishing’ (the form of the verb *bèig-t* ‘to finish’) → *bèidzõt*_{Adv} ‘finally’, etc. All of these paradigm-restricting cases are typically assigned to conversion in Latvian linguistics (Ahero et al. 1959, 85; Skujiņa 2007, 194; Soida 2009, 70–72; Nītiņa & Grigorjevs 2015, 202, 207–209; Kalnača & Lokmane 2021, 73).

References

- Ahero, Antonija et al. 1959. *Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika*. I. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība.
- Bauer, Laurie. 1983. *English Word-Formation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bauer, Laurie, Valera, Salvador (eds.). 2005. *Approaches to conversion / zero-derivation*. Münster: Waxmann.
- Corbett, Greville G. 2005. The canonical approach in typology. *Linguistic Diversity and Language Theories*. Frajzyngier Zygmunt, Hodges, Adam, Rood, David S. (eds.). Amsterdam: Benjamins, 25–49.
- Kalnača, Andra, Lokmane, Ilze. 2021. *Latvian Grammar*. Rīga: University of Latvia Press. <https://doi.org/10.22364/latgram.2021>
- Martsa, Sándor 2020. Conversion in morphology. *Oxford Research Encyclopedia of Linguistics*. Aronoff, Mark (ed.). Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199384655.013.567>
- Nītiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (eds.). 2015. *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts.
- Skujiņa, Valentina (ed.). 2007. *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts.
- Soida, Emīlija. 2009. *Vārdarināšana*. Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds.
- Štekauer, Pavol, Valera, Salvador, Körtvélyessy, Livia. 2012. *Word-Formation in the World's Languages: A Typological Survey*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Valera, Salvador. 2014. Conversion. *The Oxford Handbook of Derivational Morphology*. Lieber, Rochelle, Štekauer, Pavol (eds.). Oxford: Oxford University Press, 154–168.
- Valera, Salvador. 2015. Conversion. *Word-Formation: An International Handbook of the Languages of Europe*. Vol. 1. Müller, Peter O., Ohnheiser, Ingeborg, Olsen, Susan, Rainer, Franz (eds.). Berlin, Boston: De Gruyter, 322–339.

Lauma Pretkalniņa

Latvijas Universitātes Matemātikas un informātikas institūts

Nikole Naua (*Nicole Nau*)

Adama Mickeviča Poznaņas Universitāte

Kristīne Pokratniece, Ilze Ziņģe

Latvijas Universitātes Matemātikas un informātikas institūts

Formāls morfoloģiskās analīzes un sintēzes modelis latgaliešu valodai

Referāts veltīts latgaliešu valodas morfoloģijas formālā modeļa izveidei. Izmantojot latviešu literārās valodas programmātikas un iestrādnes (Paikens et al. 2024), ir radīts morfoloģijas modelis, formālā paradigmu kopa un rīks, kas, izmantojot atbilstoši sagatavotu leksikonu, ļauj latgaliešu valodas lemmām ģenerēt visas to formas un latgaliešu valodas leksēmām atpazīt iespējamās analīzes variantus. Izveidotās modeļa paradigmas šobrīd aptver visus nomenus, kā arī 2. un 3. konjugācijas darbības vārdus, un notiek darbs pie 1. konjugācijas un atgriezenisko bezpriedēkļa darbības vārdu iekļaušanas modelī. Modelis vairākām formām ietver ne tikai ieteicamo locīšanas formu, bet arī sistemātiskos variantus, to atbilstoši norādot – tas darīts tāpēc, lai nākotnē to būtu vieglāk izmantot tekstu analīzei.

Formālā morfoloģiskās analīzes un sintēzes modeļa izstrādi apgrūtina vēsturiskās situācijas radītā latgaliešu rakstu valodas normu nestabilitāte un atsevišķos gadījumos morfoloģijas normu trūkums, vairāku ortogrāfiju pastāvēšana līdzās un plašais izlokšņu lietojums rakstos, no kā izriet formu daudzveidība.

aile sieviešu dzimtes 5. deklinācijas lietvārds ^ Locīšana

	Vsk.	Dsk.
Nom.	<i>aile</i>	<i>ailis (ieteicams), ailes</i>
Ģen.	<i>ailis (ieteicams), ailes</i>	<i>aiju</i>
Dat.	<i>ailei</i>	<i>ailem</i>
Akuz.	<i>aili</i>	<i>ailis (ieteicams), ailes</i>
Lok.	<i>ailē</i>	<i>ailēs</i>

Attēls. Lietvārda *aile* locīšanas tabula „Latgaliešu valodas tēzaurā” (<https://ltg.tezaurs.lv/aile:1>)

Modeļa paradigmu izstrādē un precizēšanā vairākkārt radusies nepieciešamība konsultēties ar latgaliešu valodas runātājiem un sadarboties ar Valsts valodas centra Latgaliešu rakstu valodas ekspertu apakškomisiju.

Veidojot mašīnlasāmās paradigmas, tiek aprakstītas esošās standartizētās latgaliešu rakstu valodas normas, bet nereti tiek precizētas vai fiksētas jaunas paradigmas, tāpēc šis ir ieguldījums arī latgaliešu valodas saglabāšanā, attīstībā un pētniecībā.

Izstrādātais rīks integrēts „Latgaliešu valodas tēzaurā” (LTG T; Kļavinska et al. 2024), kas tiek izmantots kā rīka leksikons, un nodrošina vārdnīcai locīšanas tabulu ģenerēšanu. Lokāmo vārdu šķirkļos LTG T (tīmekļvietne ltg.tezaurs.lv) jau šobrīd var aplūkot locīšanas tabulas, piem., 5. deklinācijas lietvārda *aile* (sk. attēlu) locīšanas paraugu. Tajā atsevišķos locījumos pievienotas arī locīšanas paralēlformas un norādīts, kura forma būtu ieteicamāka latgaliešu rakstu valodā. Izstrādāto rīku paredzēts izmantot, lai izveidotu automātisku datus balstītu latgaliešu valodas morfoloģisko marķētāju korpusu marķēšanai.

Literatūra

- Kļavinska, Antra et al. 2025. *Latgaliešu valodas tēzauris*. CLARIN-LV digitālā bibliotēka. <http://hdl.handle.net/20.500.12574/116>
- Paikens, Pēteris, Pretkalniņa, Lauma, Rituma, Laura. 2024. A computational model of Latvian morphology. *Proceedings of Joint International Conference on Computational Linguistics, Language Resources and Evaluation (LREC-COLING)*. Turin, 221.

Morphological perspective on meaning variability in cybersecurity-related discursive practices

These days, when digitally established communication shapes communicative habits of Latvia's inhabitants, cybersecurity is far from being an exclusive prerogative of IT area specialists. Both laypersons and governmental institutions are expected to be not only aware of Internet crime casualties, e.g., scamming, piracy, Trojan horses, and worms, but they should also be familiarized with measures to prevent cybercrime in daily communication. Consequently, the present paper, by adopting a morphological perspective on examining cybersecurity-related discursive practices attempts to examine selected aspects of literal and non-literal meaning of the terms employed in this area. By taking a derivational morphology approach, e.g., affixation and compounding, the paper analyses specific instances of literal meaning that establish the core idea of the terms used. As the existing social realities concerning cyberspace communication give rise to newly created tropes, this paper studies some aspects of cybersecurity-related metaphors that exert a growing impact on metaphor processing and application by language users. The theoretical framework of the present study builds on contemporary views on conceptual metaphor application in social interaction, e.g., Wyatt's (2004) analysis of metaphors in social media and Glucksberg et al.'s (2006) interpretation of metaphor meaning with the focus on the analysis of compounds in metaphorical uses in the "Cost of a Data Breach Report 2024", which identifies data breach casualties in a variety of industries. The qualitative study results have demonstrated that the understanding and use of the terms employed in the area of cybersecurity in their literal and non-literal meanings add to individuals' ability to communicate cybersecurity-related concepts or ideas with confidence when such a need might arise.

References

- Cost of a Data Breach Report*. 2024. New York: IBM Corporation.
- Glucksberg, Sam, Haught, Catrinel. 2006. On the relation between metaphor and simile: when comparison fails. *Mind and Language*. 21 (3), 360–378. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0017.2006.00282.x>
- Wyatt, Sally. 2004. Danger! Metaphors at work in economics, geophysiology, and the internet. *Science, Technology and Human Values*. 29 (2), 242–261. <https://doi.org/10.1177/01622439032619>

Runātās valodas gramatika: runas datus balstīts eksperimentāls pētījums

Runātās valodas gramatika latviešu valodniecībā nav sistēmiski analizēta – galvenokārt tāpēc, ka nebija pieejami vispārīgi runas korpusi. Ir bijuši atsevišķi raksti par runas sintaktisko struktūru (piem., Bušs 1984; Lauze, Auziņa 2023), bet līdz šim nozīmīgākie ir Lindas Lauzes veiktie spontānās sarunvalodas sintakses pētījumi (Lauze 2004, 2013), kas balstīti autore savāktajos datos (gan magnetofona kasešu ierakstos, gan kartotēkā). Tāpat vairāk uzmanības pašlaik ir veltīts izteikuma komunikatīvo tipu raksturojumam, runas intonācijai un pauzēm izteikumā, bet ne vispārīgai gramatiskajai analīzei.

Mūsdienās dažādi runas korpusi plašākai analīzei jau ir pieejami (sk. <https://korpuss.lv/?tag=runas>), turklāt runas gramatiskā analīze ir aktuāla gan valodniecībā kopumā (Biber et al. 2002; Horowitz, Samuels 1987), gan datorlingvistikā (Kahane et al. 2021; Dobrovoljc 2022), kur tiek diskutēts, kā labāk sintaktiski marķēt runas korpusus.

Šajā pētījumā runas gramatiskajai analīzei izveidota atsevišķa runas datu apakškopa (ortogrāfiskajā transkripcijā pierakstīti audioieraksti), kurā aplūkoti dažādi runas datu aspekti, piem., segmentēšana un segmentu robežas, pauzes, pārteikšanās, vienlaicīga runa, arī vārdu atkārtojumi, nepabeigti vārdi, diskursa iezīmētāji, dažādas morfoloģisko formu īpatnības. Bet galvenā uzmanība referātā veltīta runas sintaktiskajai struktūrai – kas ir analizējamā vienība, t. i., kā sintaktiski analizēt datus, ja tie nav sadalīti teikumos, kādas ir teikuma virsējās sintaktiskās struktūras pārmaiņas un izteikuma formālā organizācija, kā analizēt predikatīvo un citus sintaktiskos sakarus izteikumos u. tml.

Izveidotajā datu kopā runa tiek analizēta pati par sevi, bez īpaša salīdzinājuma ar t. s. rakstītas valodas gramatiku, bet tas, kā runātais tiek pārveidots, lai būtu saprotams, kad ir pierakstīts tekstā, referātā ilustrēts, salīdzinot transkripciju ar transkribēšanas un subtitrēšanas rīka LATE (sk. <https://late.ailab.lv/>) piedāvāto sarunas atšifrējumu.

Literatūra

- Biber, Douglas, Conrad, Susan, Leech, Geoffrey N. 2002. *Longman Student Grammar of Spoken and Written English*. Harlow, Essex: Longman.
- Bušs, Ojārs. 1984. Ikdienas runas specifika un tās pētīšana. *Latviešu valodas kultūras jautājumi*. 19, 22–34.
- Dobrovoljc, Kaja. 2022. Spoken language treebanks in Universal Dependencies: an overview. *Proceedings of the Thirteenth Language Resources and Evaluation Conference*. Marseille: European Language Resources Association, 1798–1806.

- Horowitz, Rosalind, Samuels, S. Jay. 1987. *Comprehending oral and written language*. Bingley: Emerald Group.
- Kahane, Sylvain, Caron, Bernard, Strickland, Emmett, Gerdes, Kim. 2021. Annotation guidelines of UD and SUD treebanks for spoken corpora: a proposal. *Proceedings of the 20th International Workshop on Treebanks and Linguistic Theories (TLT, SyntaxFest 2021)*. Sofia. Association for Computational Linguistics, 35–47.
- Lauze, Linda. 2004. *Ikdiēnas saziņa: vienkāršs teikums latviešu sarunvalodā*. Liepāja: LiePA.
- Lauze, Linda. 2013. Mutvārdu teksta sintakse. *Latviešu valodas gramatika*. Nītiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red.). Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts, 923–955.
- Lauze, Linda, Auziņa, Ilze. 2023. Korpusu un individuālā vākuma salīdzinājums: ģenitīva un nominatīva konkurence saistījumā ar adverbu. *Valoda: nozīme un forma*. 14, 111–125.

Daiga Straupeniece

Rīgas Tehniskās universitātes Liepājas akadēmija

Verbu darināšanas piedēkļi Būtiņģes un Sventājas latviešu valodā

Būtiņģes un Sventājas latviešu valoda ir Lejaskurzemes izlokšņu mantojuma daļa, kas pēc Latvijas–Lietuvas robežkonvencijas vairāk nekā 100 gadus atrodas Lietuvas kultūrtelpā (Straupeniece 2018, 10; 2024a, 6; 2024b, 199). Lai arī mūsdienās vērojama lietuviešu valodas ietekme visos valodas līmeņos, pamatos saglabāts latviešu valodai un Lejaskurzemes izloksnēm, īpaši Rucavai, raksturīgais.

Būtiņģes un Sventājas latviešu valodā, tāpat kā Lejaskurzemes izloksnēs un latviešu literārajā valodā (Ozola, Markus-Narvila 2021, 162; Vulāne 2013, 286), produktīvākie verbu darināšanas piedēkļi ir *-ā-*, *-ē-*, *-ī-*, *-o [uo]-*, *-inā-*, piem., *strāzdat*, *čulpēt*, *džāvēt*, *čalit*, *dzirdīt*, *plēguruot*, *sebuot*, *bendināt*, *vērtināt*. Verbu piedēkļi var saistīties ar dažādu vārdšķiru motivētātvārdiem, visbiežāk substantīviem, adjektīviem un verbiem (Vulāne 2013, 286), piem., *šķiņķāt*, *švilpāt*, *mazēt*, *pastiprēt*. Taču nereti valodā nav rodams funkcionējošs motivētātvārds, tas apgrūtina vārddarināšanas tipu analīzi. Dažiem verbiem motivētātvārds ir aizgūts vārds, tādēļ iespējams noteikt verba morfēmisko struktūru, bet ne pilnībā veikt derivatīvo raksturojumu. Verbu darināšanā izmantots arī piedēklis *-inē-*, piem., *apšūvinēt*, *mašinēt*, *prašinēt*. Te, tāpat kā Lejaskurzemes izloksnēs (Ozola, Markus-Narvila 2021, 162), vērojams no literārās valodas atšķirīgs piedēkļa *-ā-* izmantojums. Verbi ar piedēkli *-ā-* var būt leksiskie dialektismi un darināti no dažādas cilmes substantīviem vai verbiem, piem., *braižāt*, *čupnāt*, *landžāt*, *šķiņķāt*. Tāpat ir verbi, kam latviešu valodā piedēkļa *-ā-* vietā izmantots cits piedēklis. Tas lietots gan piedēkļu *-ē-* vietā, piem., *līmāt*, *nozāgāt*, *rīvāt*, *spēlāt*, gan *-o [uo]-* vietā, piem., *dancāt*, *dzievāt*, *rapažāt*, *rieplāt*, *rāpāt* u. c.

Mūsdienu Būtiņģes un Sventājas latviešu valodā aktīvi funkcionē derivāti, kas raksturīgi Lejaskurzemei, savukārt verbu darināšanas piedēkļi saskan ar literāro valodu (Ozola, Markus-Narvila 2021, 174).

Literatūra

- Ozola, Ieva, Markus-Narvila, Liene. 2021. *Valoda. Laiks. Lejaskurzeme*. Liepāja, Rīga: Liepājas Universitāte, Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts.
- Straupeniece, Daiga. 2018. *Latviešu valoda Lietuvā – Būtiņģē un Sventājā*. Liepāja: LiePA.
- Straupeniece, Daiga. 2024a. *Būtiņģes un Sventājas valodas vārdnīca*. Liepāja: SVENTĀJA.
- Straupeniece, Daiga. 2024b. Substantīvu piedēkļu *-in-* un *-in-* lietojums Būtiņģes un Sventājas latviešu valodā. *Valoda: nozīme un forma*. 15, 198–209.
- Vulāne, Anna. 2013. Darbības vārdu sufiksācija. *Latviešu valodas gramatika*. Grigorjevs, Juris, Nītiņa, Daina (red.). Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts, 286–291.

Naujausių technologijų panaudojimas kalbos daliai nustatyti

Kompiuterizuojant lietuvių kalbos sintaksę iškyla problemos dėl Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje pateikiamų dvigubų įvardžio kilmininko formų: *mano* / *manęs*, *tavo* / *tavęs*, *savo* / *savęs* (DLKG 1997, 272). Lietuvių kalbos gramatikos informacinėje sistemoje (LIGIS) morfologinė analizė atliekama, t. y. nustatoma žodžio forma, atsižvelgiant į kaitybines morfemas: kaitybines priesagas, pvz., *-dav-* rodo būtąjį dažninį laiką; galūnes, kurios rodo asmenį bei linksnį, ir pan. Dvi skirtingos vieno linksnio formos sukelia daugiareikšmiškumą, kuris yra nepageidaujamas kalbos kompiuterinio apdorojimo metu. Kai kurių asmeninių įvardžių kilmininkas turi dvi skirtingas galimas to paties žodžio šio linksnio galūnes: *man-o* / *man-ęs*, *tav-o* / *tav-ęs*, *sav-o* / *sav-ęs*. Anksčiau išleistoje akademinėje Lietuvių kalbos gramatikoje pateikiama tik po vieną įvardžių *aš*, *tu* kilmininko linksnio formą: *manęs*, *tavęs* (LKG 1965, 640). Buvo atliktas šių įvardžių palyginimas su jų atitikmenimis kitose kalbose remiantis spausdintomis gramatikomis (Šveikauskienė 2024). Nustatyta, kad tiek vokiečių, tiek slavų kalbų grupei priskiriamoje ukrainiečių kalboje šios, lietuvių kalboje laikomos dvigubomis, to paties žodžio formos priklauso atskiroms kalbos dalims: formų *mano*, *tavo* atitikmenys priskiriami savybiniams būdvardiškesiems įvardžiams, kurie kaitomi giminėmis, skaičiais ir linksniais, o formų *manęs*, *tavęs* atitikmenys laikomi asmeniniais daiktavardiškaisiais įvardžiais ir giminėmis nekaitomi. Todėl padaryta išvada, kad *mano*, *tavo*, *savo* ir lietuvių kalboje laikytini savybiniais įvardžiais, o *manęs*, *tavęs*, *savęs* – asmeniniais. Vėliau buvo nutarta detaliau pasigilinti į dvigubomis laikomų įvardžio kilmininko formų prigimtį ir statusą, ir naudojantis naujausiomis kalbos technologijomis patikrinti, ar teisingos išvados padarytos remiantis duomenimis apie šių formų atitikmenis kitose kalbose.

Šiame pranešime pateikiamas naujausiomis kalbos technologijomis besiremiantis tyrimas. Įvardžių *mano*, *tavo*, *savo* ir *manęs*, *tavęs*, *savęs* distribucinė analizė, kurios pagalba buvo siekiama detaliau patyrinti minėtų įvardžių statusą, buvo atliekama naudojant Vytauto Didžiojo universitete sukurto Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno duomenis ir remiantis įrankio *Sketch Engine* lietuvių kalbos modelio duomenimis. Taip pat patyrinta ir dirbtinio intelekto pagrindu veikiančios sistemos ChatGPT teikiama informacija šiuo klausimu. Visų naudotų technologijų rezultatai palyginami ir pateikiamos pačių įrankių charakteristikos.

Literatūra

- DLKG 1997 – Ambrazas, Vytautas (red.). 1997. *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- LKG 1965 – Ulvydas, Kazys (red.). 1965. *Lietuvių kalbos gramatika: Fonetika ir morfologija*. 1. Vilnius: Mintis.
- Šveikauskienė, Daiva. 2024. Dėl dvigubų įvardžio formų lietuvių kalboje. *ВІСНИК Київського національного університету імені Тараса Шевченка: літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. 2 (36).
- Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas*. Prieiga internete: <http://tekstynas.vdu.lt/tekstynas/menu?page=advanced>
- LIGIS – *Lietuvių kalbos gramatikos informacinė sistema*. Prieiga internete: <https://ligis.lki.lt/>
- Sketch Engine. Prieiga internete: <https://www.sketchengine.eu/guide/word-sketch-collocations-and-word-combinations/>

Par personvārdiem latviešu daiļliteratūras tulkojumos igauņu valodā: *Kalnin* vai *Kalniņš*, *August* vai *Augusts*?

Referātā uzmanība pievērsta sarežģījumiem, kas saistīti ar latviešu vīriešu personvārdu rakstību igauņu valodā.

Līdz 1960. gadam igauņu „Pareizrakstības vārdnīca” (*Õigekeelsuse sõnaraamat*) noteica, ka latviešu valodas vīriešu dzimtes personvārdiem galotnes *-s*, *-š* un *-is* tiek izlaistas, lai šīs formas būtu igauņu valodā vieglāk deklinējamas. Tāpēc vārdu *Barons* rakstīja kā *Baron*, *Ozoliņš* – *Ozolin*, *Blaumanis* – *Blauman* utt. Izņēmumi tolaik neattiecās uz divzīlbīgiem un saliktiem vārdiem ar galotni *-is*, piem., personvārdi *Lācis*, *Rainis*, *Melngailis* palika nemainīgi, un salīdzinājumā ar *Blauman* netika pārveidoti par *Lāc*, *Rain* vai *Melngail*.

1963. gadā Valsts pareizrakstības komisija pieņēma lēmumu, ka šis noteikums tiek atcelts un turpmāk vīriešu dzimtes galotnes ir jāsaglabā (Raiet 1963). Šis noteikums pastāv līdz mūsdienām, t. i., personvārdi un vietvārdi no latīņu alfabētu izmantojošām valodām tiek pārņemti nemainītā veidā, saglabājot oriģinālās diakritiskās zīmes (*Eesti õigekeelsusekäsiraamat*). Vārdi tiek locīti saskaņā ar igauņu valodas locījumu sistēmas paradigmu, tādēļ, piem., latviešu valodas personvārdu deklinēšanas procesā tiek saglabāta nominatīva galotne. Tā uzvārds *Kalniņš* tiek locīts attiecīgi – ģenitīvā *Kalniņši*, partitīvā *Kalniņšit* utt.

Neskatoties uz to, latviešu literatūras tulkotāji joprojām sastopas ar izaicinājumiem, īpaši attiecībā uz starptautiski pazīstamiem personvārdiem. 2024. gadā iznāca Margusa Konnulas (*Margus Konnula*) tulkotais Osvalda Zebra romāns „Māra” igauņu valodā („Maarja”). Tulkotājs ir minējis, ka apzināti ir izvairījies no vīriešu dzimtes *-s* galotnēm, piem., vārdos *Augusts*, *Edgars*, *Pauls*, jo igauņu valodā šie vārdi tradicionāli tiek lietoti oriģinālformā – *August*, *Edgar*, *Paul*, kas ir labāk pazīstamas igauņu lasītājiem. Saglabājot galotnes locījumos, veidojas neparastas un grūti izrunājamas formas, kas traucē stāsta lasīšanai.

Šajā referātā sniegts pārskats par diskusijām, kas šajā jautājumā norisinājušās Igaunijā 20. gadsimtā un turpinās līdz pat mūsdienām. Pievērsta uzmanība šādiem aspektiem:

- kādas tēmas ir galvenokārt bijušas diskusiju centrā (piem., visvairāk apspriesti vīriešu personvārdi ar galotnēm *-s*, *-š* un *-is*), kuras no tām izraisījušas vislielākās debates un kuros jautājumos vienošanās panākta ātrāk;

- kādi risinājumi ir tikuši piedāvāti;
- kas ir bijuši diskusiju dalībnieki un kuri no tiem ir īpaši aktīvi iesaistījušies;
- kādi ir līdz šim panāktie rezultāti.

Analizēti periodikā publicētie viedokļi, ko pauduši tulkotāji, valodnieki un citi eksperti (Aben 1949, 1974; Helde, Ariste 1962; Kaalep et al. 1962), kā arī apskatīti pieņemtie normatīvie lēmumi (*Akadeemilise...* 1932; Raiet 1963).

Papildus diskusiju iztirzājumam aplūkoti arī trīs dažādu periodu daiļliteratūras tulkojumi, lai izvērtētu, kā un cik lielā mērā šajās tulkošanas praksēs atspoguļojas apspriestie jautājumi un piedāvātie risinājumi. Izdalīti trīs periodi:

- līdz 1963. gada lēmumam,
- no 1963. gada lēmuma līdz padomju perioda beigām,
- pēdējo desmitgažu tulkojumi.

Šī analīze ļaus labāk izprast, kā vēsturiskie normatīvie lēmumi un valodas diskusijas ir ietekmējušas reālo tulkotāju darbu un kāda ir šīs problēmas nozīme mūsdienu igauņu valodas praksē.

Literatūra

- Aben, Karl. 1949. Lāti isikunimede kirjutamisest eesti keeles. *Sirp ja Vasar*. 15, 7.
- Aben, Karl. 1974. A. Upīsi „Robežniekside” eestikeelse tõlke puhul. *Looming*. 10, 1751–1754.
- Akadeemilise Emakeele Seltsi juhatus. Võõra algupäraga perekonnanimede õigekeelsusest. *Eesti keel*. 10, 1932, 108.
- Eesti õigekeelsuskäsiraamat. Võõrnimede kirjutamine*. Pieejams: https://keeleabi.eki.ee/wiki/Voornimede_kirjutamine.html
- Helde, Valli, Ariste, Paul. 1962. Lāti nimede kirjutamisest eesti keeles. *Keel ja kirjandus*. 8, 468–471.
- Kaalep, Ain, Raġe, Silvija, Karma, Tõnu. 1962. Lāti nimede kirjutamisest eesti keeles. *Keel ja kirjandus*. 9, 538–549.
- Nurm, Ernst, Raiet, Erich, Kindlam, Magnus (toim.). 1960. *Õigekeelsuse sõnaraamat*. Tallinn: Eesti Riiklik kirjastus.
- Raiet, Erich. 1963. Vabariiklikus õigekeelsuse komisjonis. *Keel ja Kirjandus*. 8, 512.

Salikteņu un vārdu savienojumu paronīmiskās attieksmes

Latviešu valodniecībā termins *paronīms* galvenokārt tiek attiecināts uz leksiku, un paronīmi tiek skaidroti kā skaniskās un morfoloģiskās uzbūves ziņā līdzīgi vārdi (sk. Skujiņa 2007, 287), tomēr valodas praksē var novērot, ka paronīmiskas attieksmes īstenojas arī citos valodas līmeņos. Tā, piem., Inta Freimane (1993, 110) min sintaktiskos paronīmus (*jāšanas sports – jātnieku sports; Darba sievietēm ir pilnas rokas – Sievietēm ir darba pilnas rokas*), kas gan turpmāk plašāk nav aprakstīti un pētīti. Paronīmu piemēru analīze liecina, ka līdzīgi kā citas valodas apakšsistēmas, piem., sinonīmija, antonīmija, homonīmija, arī paronīmija var īstenoties visos valodas līmeņos, ne tikai leksikā.

Mūsdienu latviešu valodā paronīmiskas attieksmes ir novērojamas starp salikteņiem un konstrukcijām, no kurām tie ir darināti. Salikteņu un vārdu vai vārdformu savienojumu atšķirības ir vairākkārt aprakstītas latviešu valodniecībā (sk., piem., Ahero 1979; Vulāne 2013, 202), un tās ir identificējamās gan fonētiskā, gan derivatīvā, gan sintaktiskā, gan semantiskā aspektā. Paronīmijas izpratnē noteicošais faktors ir semantiskā diference starp salikteni un atbilstošo vārdu savienojumu. Piemēru analīze liecina, ka valodas praksē ir sastopami salikteņi, kam valodā ir nošķirta sava patstāvīga nozīme, tomēr valodas praksē tie tiek jaukti ar atbilstošajiem vārdu savienojumiem, piem., *vecāmāte – vecā māte, tautasdziesma – tautas dziesma, autopilots – auto pilots, galvaskauss – galvas kauss, asinsvads – asins vads, darbaspēks – darba spēks*.

Līdzsvarotā mūsdienu latviešu valodas tekstu korpusa (LVK2022) materiāli (Levāne-Petrova, Darģis, Pokratniece, Lasmanis 2022) uzrāda, ka šādu piemēru ir gana daudz, turklāt tie ir interesanti gan no kvalitatīvā, gan no kvantitatīvā aspekta. Starp paronīmisku salikteni un vārdu savienojumu var veidoties dažādas attieksmes, piem., ir gadījumi, kad vārdu savienojums tiek lietots salikteņa vietā, bet ne otrādi (*vecā māte – vecāmāte*), ir gadījumi, kad saliktenis tiek lietots vārdu savienojuma vietā, bet ne otrādi (*auto pilots – autopilots*), ir gadījumi, kad salikteņa un vārdu savienojuma šķiršana ir būtiska terminoloģijā (*asins vads – asinsvads, tautas dziesma – tautasdziesma*). Arī statistiskie rādītāji ir nozīmīgi paronīmu nozīmes izpētē, jo salikteņa un attiecīgā vārdu savienojuma jaukšanas biežums ir rādītājs paronīmu attīstības tendencēm, proti, vai notiek nozīmes tuvināšanās vai attālināšanās.

Referātā sīkāk pētītas paronīmisku salikteņu un vārdu savienojumu attieksmes, izmantojot komponentu analīzes metodi paronīmu nozīmes aprakstīšanai, distributīvo metodi – paronīmu konteksta izpētei, statistisko

metodi – paronīmu diferencēšanas tendenču izpratnei. Iegūtie rezultāti tiks iekļauti pašreiz topošajā latviešu valodas paronīmu vārdnīcā.

Literatūra

- Ahero, Antonija. 1979. Salikteņu pazīmes un rakstība. *Latviešu valodas kultūras jautājumi*. 15, 164–179.
- Freimane, Inta. 1993. *Valodas kultūra teorētiskā skatījumā*. Rīga: Zvaigzne.
- Levāne-Petrova, Kristīne, Dargis, Roberts, Pokratiece, Kristīne, Lasmanis, Viesturs J. 2022. *Līdzsvarotais mūsdienu latviešu valodas tekstu korpuss (LVK2022)*. CLARIN-LV digitālā bibliotēka. Pieejams: <http://hdl.handle.net/20.500.12574/84>
- Skujiņa, Valentīna (red.). 2007. *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts.
- Vulāne, Anna. 2013. Vārddarināšana. *Latviešu valodas gramatika*. Nītiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red.). Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts, 190–299.

Saplūdeņi un strupinājumsalikteņi – konceptuāli un terminoloģiski jautājumi

Saplūdeņi ir salikteņi ar pirmā komponenta beigu strupinājumu salikumā ar otrā komponenta sākumstrupinājumu. Saplūdeņu veidošana ir izplatīta un visplašāk analizēta angļu valodā, taču sapludināšana ir sastopama arī tipoloģiski atšķirīgās valodās. Latviešu valodā sapludināšana ir samērā rets vārdarināšanas modelis. Korpusu dati piedāvā visai neuzticamus rezultātus – daži saplūdeņi parādās bieži, savukārt citi ir reti vai neparādās vispār, lai gan autors ir dokumentējis daudz šo saplūdeņu piemēru. Agrākie latviešu saplūdeņu piemēri atrodami 20. gadsimta sākumā. Daži krievu un angļu saplūdeņi, piem., *sambo*, *smogs*, *radars*, *mopēds* latviešu valodā ienāca kā saknes vārdu aizguvumi. Radošāka un produktīvāka saplūdeņu veidošana latviešu valodā izplatījās 20. gadsimta beigās, galvenokārt angļu valodas ietekmē (Veisbergs 1997, 2018), kas liecina par vārdarināšanas modeļa aizgūšanu (Sakel 2007, 15). Šāda angļu valodas izraisītā ietekme uz saplūdeņu veidošanu ir novērota arī citās valodās (Konieczna 2012; Sicherl 2018). Līdz 21. gadsimtam vairums saplūdeņu latviešu valodā bija caurspīdīgi vai puscaurspīdīgi internacionālistiski, ar latviešu lietotājam atpazīstamu struktūru un nozīmi, piem., *stagflācija* (no angļu *stagflation*).

Ne latviešu, ne ārzemju valodniecībā nav vienprātības par precīzu saplūdeņu definīciju un parametriem. Sapludināšana, strupinājumsalikteņi minēti „Latviešu valodas gramatikā” (Nītiņa et al. 2013, 261, 203), lietoti arī citi termini – *teleskopēšana*, *apvienošana* (Kalnača, Lokmane 2021, 547). Daļējie saplūdeņi saukti arī par zilbju salikteņiem, zilbju abreviatūrām (Freimane 1993, 165). Arī citās valodās vieni pētnieki uzskata, ka pietiek ar vienu strupinājumu saliktenī, lai to uzskatītu par saplūdeni, savukārt citi uzskata, ka ir nepieciešamas papildu pazīmes. Nereti, lai izvairītos no šīs problēmas, tiek izmantota prototipiskā pieeja (Renner et al. 2012, 3), proti, daži saplūdeņi ir „īstāki”, citi ir perifēriski.

Latviešu valodā vērojama dažādus modeļus. Ir patiesie saplūdeņi: *okupeklis* (okupācijas piemineklis), *sliktenis* (slikts liktenis). Ir salikteņi, ko veido divi vai trīs beigu strupinājumi: *nacbols* (nacionālais boļševiks), *humpala* (humanitārā palīdzība). Divu priekšstrupinājumu un priekšstrupinājuma un pilna vārda kombināciju latviešu valodā nav, šādi veidojumi aizgūti kā saknes vārdi, piem., *podkāsts* (*podcast* – *i-pod broadcast*), *blogs* (*blog* – *web log*). Domājams, priekšstrupinājums vārda sākumā apgrūtina atpazīšanu. Visizplatītākie ir salikteņi, ko veido beigu strupinājums un pilns vārds, arī starp tiem ir daudz

aizguvumu: *veloceliņš* (velosipēdu celiņš), *santehnika* (sanitārā tehnika), *eiroremonts* (Eiropas remonts), kā arī daudzie *e-* un *i-* darinājumi. Izplatīti arī salikteņi ar pilnu vārdu un priekšstrupinājumu: *Jūrmalgeita* (Jūrmalas (Voter) geita), *karjerholiķis* (karjeras alkoholiķis).

Tomēr pastāv teorētiski neskaidri jautājumi. Pārklājsaplūdeņi nepakļaujas skaidrai klasifikācijai, piem., *leņinekļa* (Leņina piemineklis) klasifikācija ir atkarīga no robežlīnijas novilkšanas – pilns vārds plus *-eklis* vai beigu strupinājums plus *-neklis*. Līdzīgi *kovidiots*, *seksperts*.

Kur ir robeža starp tādām morfēmām kā *-loģija*, *tele-*, *inter-*, *-fobs* un vārdiem, kas var funkcionēt patstāvīgi: *mānija*, *fobija*, *retro*, *burgers*, bet tiek identiski iesaistīti salikteņos (*transfobs* : *transfobija*, *narkomāns* : *narkomānija*)? Vai saplūdeņos bieži lietotas „atlūzas” (*-geita*, *-dēmija*, *porno-*) var uzskatīt par semafiksiem vai morfēmām?

Atsevišķi saplūdeņi nostiprinās terminoloģijā, piem., *atkritne*, *mēstule*, *kaplete*, *bibliobuss*, *figitāls*, *horgijs*, *šnūdelis*.

Okazionālie saplūdeņi galvenokārt tiek veidoti, lai piesaistītu uzmanību un uzjautrinātu (Ford et al. 2004; Winter-Froemel, Demeulenaere 2018), piem., *precidivs*, *šovakance*, *škirolucionārs*. To biežums var būt ļoti atšķirīgs, sākot no vienreizējiem gadījumiem un beidzot ar plašu, bet īslaicīgu lietojumu, kas daļēji ir pretrunā ar okazionālisma jēdzienu. Tā pandēmijas laikā parādījās daudz okazionālo saplūdeņu ar „atlūzu” *-dēmija*: *pornodēmija*, *infodēmija*, *fufeldēmija* u. c. (Rožukalne, Liepa 2022).

Literatūra

- Ford, Thomas E., Chłopicki, Władysław, Kuipers, Giseline (eds.). 2004. *De Gruyter Handbook of Humour Studies*. Berlin, Boston: De Gruyter.
- Freimane, Inta. 1993. *Valodas kultūra teorētiskā skatījumā*. Rīga: Zvaigzne.
- Kalnača, Andra, Lokmane Ilze. 2021. *Latvian Grammar*. Rīga: University of Latvia Press. <https://doi.org/10.22364/latgram.2021>
- Konieczna, Ewa. 2012. Lexical blending in Polish: a result of the internationalization of Slavic languages. *Cross-Disciplinary Perspectives on Lexical Blending*. Renner, Vincent, Maniez, Francois, Arnaud, Pierre (eds.). Berlin, Boston: Walter de Gruyter, 51–74.
- Nītiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red.). 2013. *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts.
- Renner, Vincent, Maniez, Francois, Arnaud, Pierre. 2012. Introduction: A bird's-eye view of lexical blending. *Cross-Disciplinary Perspectives on Lexical Blending*. Renner, Vincent, Maniez, Francois, Arnaud, Pierre (eds.). Berlin, Boston: Walter de Gruyter, 1–9.
- Rožukalne, Anda, Liepa, Dite. 2022. From “Covid idiots” to “Covidshow and “Covidhysteria”: Analysis of digital news commenters’ verbal aggressiveness and means of linguistics creativity during COVID-19 pandemic in Latvia (2020–2021). *Mediālnī studija/Media Studies*. 3, 329–360.

- Sakel, Jeanette. 2007. Types of loan; matter and pattern. *Grammatical Borrowing in Cross-Linguistic Perspective*. Matras, Yaron, Sakel, Jeanette (eds.). Berlin: Mouton de Gruyter, 15–30.
- Sicherl, Eva. 2018. English influence on word-formational production in Slovene. The case of lexical blending. *Arbeiten aus Anglistik un Amerikanistik*. 43 (2), 141–158.
- Veisbergs Andrejs. 1997. Īsinātās vārddarināšanas formas latviešu valodā. *Linguistica Lettica*. 1, 271–282.
- Veisbergs, Andrejs. 2018. Word-formation Pattern Borrowing in Latvian. *Baltic Journal of English Language, Literature and Culture*. 8, 129–146.
- Winter-Froemel, Esme, Demeulenaere, Alex (eds.). 2018. *Jeux de mots, textes et contextes*. Berlin, Boston: De Gruyter.

Gada vārds un nevārds: jaundarinājumi 2020–2024

Rīgas Latviešu biedrības Latviešu valodas attīstības kopa (LVAK) sadarbībā ar Latvijas Rakstnieku savienību kopš 2003. gada rīko latviešu valodas gada vārda, nevārda un spārnotā teiciena aptauju. Par gada vārdu tiek atzīts „spilgtākais un trāpīgākais no tiem pēc latviešu valodas likumbām veidotajiem vārdiem, kas attiecīgajā gadā izskanējuši pirmo reizi, iemantojuši vai atguvuši popularitāti vai arī lietoti ar šim gadam raksturīgu jaunu vai īpašu nozīmi”, bet par nevārdu – „spilgtākais no nejēdzīgi darinātiem vai nevajadzīgi aizgūtiem vārdiem, kas attiecīgajā gadā parādījušies vai manāmi izplatījušies, vai arī jau pazīstamiem vārdiem, kas šajā gadā plaši lietoti neiederīgā vai nevajadzīgi sagrozītā nozīmē (piem., pēc citu valodu parauga)” (LVAK 2025a)

„Jaunvārdu vārdnīcas” (LVAK 2025b) materiāls liecina, ka gada vārda titulam tiek ieteikti lielākoties latviešu valodā darināti vārdi, savukārt nevārdu sarakstā „Latviski vārdi. Ko lietot nevārdu vietā?” (LVAK 2025c) daudz lielāks svešvārdu īpatsvars. Ieteikto vārdu priekšvēsture ir dažāda – tie ir gan jau iepriekš radīti termini, piem., *glābējsilīte*, gan žurnālistu, politiķu vai citu runā dzirdētie vai rakstos ieraudzītie okacionālisti, kuriem lielākoties ir lietojummirkļa raksturs.

Šajā pētījumā derivatīvi semantiskā aspektā analizēti 160 sekundārie vārdi, kas iegūti no 2020.–2024. gadā iesniegto vārdu apkopojuma, ko veicis LVAK koordinators Uģis Nastevičs (Nastevičs 2025).

Vismairāk (62) ir ar morfoloģisko paņēmieni darināto lietvārdu, kā arī daži darbības un īpašības vārdi. Tie ir:

- lietvārdi ar piedēkli *-ekl-*, *-el-*, *-en-*, *-ē-*, *-iņ-*, *-īg-*, *-īb-*, *-kl-*, *-l-*, *-ļ-*, *-n-*, *-niek-*, *-on-*, *-sm-*, *-šan-*, *-tāj-*, *-um-*, piem., *okupeklis*, *ietekmelis*, *ziepenis*, *atrāvēt*, *skrietīņš*, *apritīgs*, *labietība*, *vauklis*, *pauslis*, *vaukļa*, *slēdznis*, *kovidnieks*, *spaidonis*, *ņemsme*, *atdēvēšana*, *vauvotājs*, *aizvērums* u. c.;
- daži prefiksālie, flektīvie un divafiksu atvasinājumi, piem., *atdēvēt*, *aizrāvēt*, *vauķis*, *apture*, *nedarbe*, *nebrīvis*.

Otru plašāko grupu veido ar sintaktiski morfoloģisko paņēmieni darinātie lietvārdi (55), kuri atbilst šādiem modeļiem: S+V++e /-is (*muļķguve*, *prātgrozis*), V+V++e /-is (*pirktsteidze*, *gulētlicis*), A+V++e /-is (*dižliedze*, *dīksēdis*), Pn+V++e (*oisapture*).

Ar sintaktisko paņēmieni darināti 23 lietvārdi, kuru pirmā komponenta funkciju veic lietvārds (*patēriņneprāts*), īpašības vārds (*lielslēgs*), apstākļa vārds (*cietlaiks*), darbības vārds vai tā sakne (*ciestvarēšana*, *liddēlis*). Konstatēts arī viens darbības vārds – *pašnosalt*.

Semantiskā ziņā jaundarinājumi lielākoties izsaka lokālo, procesuālo, priekšmetisko un darītāja nozīmi.

Vārdi *sejauts* (2020), *kvadrātkods* (2021), *okupeklis* (2022), *atdēvēt, atdēvēšana* (2023), *apritīgs* (2024) atzīti par gada vārdu, savukārt *vaibs* ‘gaisotne, noskaņa’ (2020), *sadarbspējīgs* (2021), *tolerēt* (2023) vērtēti kā gada nevārdi.

Kaut arī daži derivāti, kas aktualizēti LVAK rīkotās akcijas rezultātā, ik pa laikam kļūst par jaunvārdiem un nostiprinās valodā, tomēr lielākā daļa iesniegto vārdu ir diezgan neveiksmīgi darinājumi, kuri tā arī paliks okazonālismu statusā un varbūt tiks lietoti sarunvalodā. Akcijas nozīmīgākais ieguldījums latviešu valodas attīstībā ir tas, ka sabiedrība tiek rosināta domāt par runas kvalitāti, diskutēt par jaundarinājumiem un aizguvumiem, to iederīgumu valodas sistēmā.

Sāisinājumi

A – īpašības vārds, Pn – vietniekvārds, S – lietvārds, V – darbības vārds

Literatūra

Latviešu valodas attīstības kopa (LVAK). 2025a. *Gada vārds, nevārds un spārnotais teiciens*. Pieejams: <https://lvak.wordpress.com/gada-vards-nevards-teiciens/>

Latviešu valodas attīstības kopa (LVAK). 2025b. *Jaunvārdu vārdnīca*. Pieejams: <https://lvak.wordpress.com/jaunakie-termini-meklejumi-un-diskusijas/jaundarinajumu-un-jaunvardu-vardnica/#a2-burts>

Latviešu valodas attīstības kopa (LVAK). 2025c. *Latviski vārdi. Ko lietot nevārdu vietā?* Pieejams: <https://lvak.wordpress.com/jaunakie-termini-meklejumi-un-diskusijas/latviski-vardi-nevardu-vieta-latviski-izdomat-latviski-nosaukt/>

Nastevičs, Uģis. 2025. *Gada vārds, nevārds un spārnotais teiciens: aptaujā iesūtītie kandidāti*. Rīga: Rīgas Latviešu biedrības Latviešu valodas attīstības kopa.

Apstākļa vārdu un partikulu homonīmija: nošķiršanas kritēriji

Vārda piederība pie konkrētas vārdšķiras nosakāma, izvērtējot tā semantiku, morfoloģiskās īpašības un sintaktiskās funkcijas (Kalnača 2001; Zilgalve 2013). Nelokāmajiem vārdiem morfoloģiskais kritērijs ir atmetams, savukārt ne semantiskais, ne sintaktiskais kritērijs pilnīgi skaidri nepalīdz noteikt vārda piederību pie noteiktas vārdšķiras. Ne vienmēr arī pēc uzsvara vai intonācijas iespējams noteikt, kādā funkcijā vārds lietots (kā tas ir vārdšķiru sinkrētisma gadījumā), turklāt intonatīvās atšķirības nav nosakāmas rakstītā tekstā.

Partikulu un apstākļa vārdu nošķiršanā mēdz būt grūtības, jo teikumā apstākļu funkcijā lietotie apstākļa vārdi un partikulas mēdz būt visai līdzīgā apkaimē, un ir vairāki aspekti, kas ietekmē nepārprotamu vārdšķiras piederības noteikšanu:

- apstākļa vārdi un partikulas neietekmē izteikuma propozīciju (Lokmane 2005; Skujiņa 2007; Vogina 2010), tātad var būt atmetami, sal. *Es ātri paēdīšu brokastis* un *Es tikai paēdīšu brokastis*, kur izteikuma propozīcija ir *Es paēdīšu brokastis*;
- ne vienmēr ir skaidri kritēriji, kā noteikt, vai ar vārdu tiek izteikta kāda darbības pazīme, vai tas tikai sniedz runātāja attieksmes norādi, piem., izteikumā *Es tiešām biju ieradies* vārds *tiešām* var tikt uzskatīts par veida apstākļa vārdu (*Kā biju ieradies?*) vai partikulu;
- gramatizēšanās procesā (Heine, Kuteva 2002; Kalnača, Lokmane 2012) vārds var atrasties uz robežas – tam kontekstā piemīt gan apstākļa vārda, gan partikulas daba. Sal. *Es gluži labi to saprotu*, kur *gluži* raksturo apstākļa vārdu *labi* līdzīgi kā apstākļa vārds *ļoti* (*Es ļoti labi to saprotu*) vai partikula *it* (*Es it labi to saprotu*), un to funkcijas teikumā sakrīt.

Homonīmijas aspektā interesanti ir laika apstākļa vārdi un partikulas, kuru lietojumā arī novērojama abu vārdšķiru daba, piem., Arturs Ozols novērojis: „Partikula jau aplūkojama kā tāda, kas vēl nav zaudējusi adverba nozīmi un atrodas it kā divkāršā vārdu šķiru funkcijā – adverba un partikulas funkcijā. Tāpēc to varētu saukt par adverbiālu partikulu.” (Ozols 1958)

Referātā aplūkoti laika apstākļa vārdu un partikulu homonīmi *jau, tad* un *vēl*. Pēc Līdzsvarotā mūsdienu latviešu valodas tekstu korpusa (Levāne-Petrova et al. 2023) datu analīzes apkopotie iespējamie apstākļa vārdu un partikulu nošķiršanas kritēriji: ne tikai vārdu semantika, bet arī apkaime un citu apstākļa vārdu lietojums izteikumā. Kritēriji ļautu pēc iespējas precīzāk marķēt apstākļa vārdu un partikulu piemērus arī valodas korpusa vajadzībām.

Literatūra

- Heine, Bernd, Kuteva, Tania. 2002. *World Lexicon of Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kalnača, Andra. 2001. Vārdšķiru sinkrētisms latviešu valodā. *Baltu flogoģija*. X, 51–58.
- Kalnača, Andra, Lokmane, Ilze. 2012. Gramatizēšanās teorija un latviešu valodniecība. *Valoda: nozīme un forma*. 2, 5–8.
- Levāne-Petrova, Kristīne, Darģis, Roberts, Pokratniece, Kristīne, Lasmanis, Viesturs Jūlijs. 2023. *Balanced Corpus of Modern Latvian (LVK2022)*. CLARIN-LV digital library at IMCS, University of Latvia. Pieejams: <http://hdl.handle.net/20.500.12574/84>
- Lokmane, Ilze. 2005. *Konsituatīvo saistījumu tipi mūsdienu latviešu valodā*. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte.
- Ozols, Arturs. 1958. Latviešu klasisko tautasdziesmu teikumu modalitātes problēma sakarā ar partikulām. *Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Valodas un literatūras institūta raksti*. VII, 99–128.
- Skujiņa, Valentina (red.). 2007. *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts.
- Vogina, Līga. 2010. Teikuma dziļās un virsējās struktūras pētījumi Latvijas Universitātē. *Latvistika un somugristika Latvijas Universitātē*. Rīga: Latvijas Universitāte, 1–10. Pieejams: https://www.hzf.lu.lv/fileadmin/user_upload/LU.LV/Apaksvietnes/Fakultates/www.hzf.lu.lv/petnieciba/L_Vogina_raksts_LS_2010.pdf
- Zilgalve, Evelīna. 2013. Partikulas gramatizēšanās aspektā. *Valoda: nozīme un forma*. 3, 142–158.

Starptautiskās zinātniskās konferences
„Valodas sistēma, morfēmika un derivatīvā morfoloģija”
referātu tēzes 2025. gada 20. un 21. martā

Tarptautinēs mokslinēs konferencijās
„Kalbų sistema, morfemika ir derivacinē morfoloģija”
pranešimų tezēs 2025 metų kovo 20 ir 21 d.

Abstracts of the International Academic Conference
“The language system, morphemics and derivational morphology”
March 20–21, 2025

LU Akadēmiskais apgāds
Aspazijas bulvāris 5–132, Rīga, LV-1050, Latvija
www.apgads.lu.lv
Interneta grāmatnīca: gramatas.lu.lv